

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

на тему:

**ФЕНОМЕН АЗІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ДИВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АСПЕКТ (ЯПОНІЯ, РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ, СІНГАПУР)**

Спеціальність 014.03 Середня освіта (Історія)

Освітня програма «Середня освіта (Історія)»

Здобувача вищої освіти освітньо-
кваліфікаційного рівня «бакалавр»
Віктора КАРЕЛА

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат історичних наук, доцент
Ірина ФЕДОРІВ

РЕЦЕНЗЕНТ:
доктор історичних наук, професор
кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних
наук ТНПУ ім. В. Гнатюка
Андрій ГРУБІНКО

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I.....	7
СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1. Історіографічний огляд проблеми	7
1.2. Джерельна база дослідження.....	12
РОЗДІЛ II	18
ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
СІНГАПУРУ, РЕСПУБЛІКИ КОРЕЇ ТА ЯПОНІЇ	18
2.1. Вплив безпекових стратегій на економічний розвиток Сінгапуру, Республіки Корея та Японії	18
2.2. Особливості політичних систем Сінгапуру, Республіки Кореї, Японії та їх вплив на економічний розвиток трьох держав.....	21
РОЗДІЛ III.....	26
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ	
СІНГАПУРУ, РЕСПУБЛІКИ КОРЕЇ ТА ЯПОНІЇ	26
3.1. Освіта, наука та технології як фактори економічного розвитку Сінгапуру, Республіки Корея та Японії.....	26
3.2. Взаємодія держави та великого бізнесу: досвід Сінгапуру, Республіки Корея та Японії	32
3.3. Специфіка економічних реформ в Сінгапурі, Республіці Кореї та Японії	39
РОЗДІЛ IV.....	65
ФЕНОМЕН «ЕКОНОМІЧНИХ ДИВ» СХІДНОЇ АЗІЇ В СИСТЕМІ	
ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ	65
4.1. Висвітлення феномену «економічних див» Східної Азії у шкільному курсі всесвітньої історії (11 клас).....	65
4.2. Методи та приклади реалізації освітніх цілей на матеріалах бакалаврської роботи	69
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. У другій половині XX ст. Сінгапур, Республіка Корея та Японія здійснили надзвичайно швидкий і масштабний соціально-економічний ривок, який у науковій та публіцистичній літературі отримав назву “азійське економічне диво”. За відносно короткий історичний період ці держави змогли трансформуватися з бідних або зруйнованих війною суспільств у високорозвинені індустріальні, а згодом і постіндустріальні економіки з високим рівнем добробуту населення, потужним технологічним потенціалом і вагомим впливом на світову економіку. Саме цей феномен робить їхній досвід надзвичайно важливим об’єктом наукового аналізу.

Актуальність теми зумовлюється, по-перше, необхідністю глибшого розуміння механізмів успішної модернізації в умовах обмежених ресурсів, зовнішньополітичного тиску та внутрішніх соціальних проблем. Сінгапур, Південна Корея та Японія мали різні стартові умови, різний історичний досвід і різні політичні моделі, однак змогли досягти подібного результату – створення ефективної, конкурентоспроможної економіки. Порівняльний аналіз їхніх траєкторій розвитку дозволяє виявити як спільні закономірності, так і унікальні національні особливості, що має важливе значення для подальшої модернізації та вивчення досвіду реформування економік цих країн.

По-друге, актуальність дослідження зумовлена сучасними викликами, з якими стикаються багато країн світу, зокрема постсоціалістичні та держави, що розвиваються. Проблеми індустріалізації, інноваційного розвитку, залучення інвестицій, формування ефективної державної політики, взаємодії влади та бізнесу, а також розвитку людського капіталу залишаються ключовими і сьогодні. Досвід Сінгапуру, Республіки Кореї та Японії може слугувати важливим інтелектуальним ресурсом для пошуку оптимальних моделей реформування економіки та державного управління.

По-третє, тема є актуальною і з огляду на трансформації глобальної економіки у XXI ст., коли зростає роль Азійсько-Тихоокеанського регіону як одного з центрів світового розвитку. Сінгапур, Південна Корея та Японія

відіграють у цьому регіоні провідну роль не лише як економічні, а й як політичні та технологічні гравці. Розуміння витоків їхнього успіху дозволяє краще усвідомити сучасні процеси регіональної та глобальної конкуренції. З огляду на вищенаведені факти, важливо звернути увагу на вивчення цієї теми.

Метою бакалаврської роботи є здійснення порівняльного аналізу траєкторій розвитку Сінгапуру, Республіки Корея та Японії в період їхнього стрімкого економічного зростання та виявлення ключових факторів, що зумовили успішність їхніх модернізаційних моделей.

Виходячи з мети, основними **завданнями**, які необхідно розв'язати у процесі дослідження даної наукової проблеми, є:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- здійснити аналіз базових історичних факторів і безпекового середовища та їхній вплив на становлення кожної з трьох держав;
- охарактеризувати специфіку політичних систем Сінгапуру, Республіки Корея та Японії й оцінити їхній вплив на економічний розвиток;
- дослідити роль держави у взаємодії з великим бізнесом у Сінгапурі, Кореї та Японії;
- розкрити значення освіти, науки і технологій у процесі економічної модернізації зазначених країн;
- проаналізувати специфіку економічних реформ у кожній із них;
- здійснити порівняльну характеристику моделей розвитку та визначити їхні спільні та відмінні риси;
- проаналізувати можливості застосування теми у шкільному курсі історії.

Об'єктом дослідження є соціально-економічні трансформації Сінгапуру, Республіки Корея та Японії у 1950–1990-х рр. в контексті модернізаційних та глобалізаційних процесів у світі.

Предметом дослідження є ключові чинники, політичні рішення та економічні реформи, які сприяли стрімкому економічному розвитку вказаних держав.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1950-х – до початку 1990-х років. Нижньою межею є час переходу кожної з розглянутих країн до етапу самостійного розвитку: для Японії – 1952 рік, що означав завершення американської окупації та відновлення суверенітету; для Республіки Корея – 1953 р. як дата завершення Корейської війни і початку післявоєнної реконструкції; для Сінгапуру – 1959 р. , коли було отримано статус самоврядної колонії та започатковано фактичне самоуправління. Саме з цього моменту можна говорити про старт системних реформ і цілеспрямованої політики модернізації. Верхньою межею визначено початок 1990-х рр. – період, коли феномен так званих “економічних див” фактично вичерпується. У цей час, особливо в Республіці Корея та Японії, проявилися глибокі фінансово-економічні кризи, після яких обидві держави перейшли до фази відносно стабільного, але значно повільнішого розвитку, що радше характеризується як економічне плато, ніж як стрімке зростання.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Сінгапуру, Республіки Корея та Японії в сучасних кордонах.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму та наукової об’єктивності. Для комплексного аналізу феномену економічних див Східної Азії (Сінгапуру, Республіки Кореї та Японії) у другій половині XX ст. використано такі методи:

- загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) – для опрацювання літератури та виявлення спільних і відмінних рис у моделях розвитку країн.
- історико-хронологічний та реконструкції – для відтворення історичного контексту та етапів економічної модернізації.
- історико-порівняльний – для зіставлення політичних, економічних і соціальних чинників розвитку трьох держав.

- історико-системний – для аналізу взаємодії держави, бізнесу, науки та освіти в процесі зростання.
- критичного аналізу джерел – при роботі з офіційними документами, статистикою, мемуарами та науковими публікаціями.

Теоретичне значення праці полягає у поглибленні наукового розуміння феномену “азійських економічних див” шляхом комплексного порівняльного аналізу різних моделей модернізації та визначення ролі держави, бізнесу і людського капіталу в економічному розвитку.

Практична цінність визначається у можливості їх використання у професійній діяльності майбутнього вчителя історії. Зокрема, вони можуть бути використані: при підготовці уроків із всесвітньої історії у темах, пов’язаних із модернізацією, глобалізацією та економічним розвитком країн Східної Азії; для розробки дидактичних матеріалів, порівняльних таблиць і презентацій, присвячених моделям розвитку Сінгапуру, Республіки Кореї та Японії; при створенні міжпредметних навчальних проєктів з історії, економіки та громадянської освіти; як основа для обговорення ролі держави, науки, технологій та людського капіталу у процесах економічної модернізації.

Апробація результатів дослідження: основні теоретичні положення й практичні результати дослідження представлено й обговорено на засіданнях кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, а також на I-й, II-й та III-й всеукраїнських конференціях «Актуальні проблеми історичної освіти та науки у дослідженнях молодих учених» (м. Тернопіль, 2024, 2025, 2026 рр.) з темами: «Сінгапурське економічне диво: досвід для України», «Система чеболів Республіки Кореї, як потужних бізнес-конгломератів», «Роль Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості в економічному диві Японії 1952-1990-х рр.» відповідно.

Структура роботи визначена метою й завданнями дослідження та включає вступ, три розділи, 7 підрозділів, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ І

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографічний огляд проблеми

Феномен так званих “економічних див” Східної Азії привертає увагу науковців, економістів, політологів і істориків уже протягом кількох десятиліть. Стрімке зростання Японії, Республіки Корея та Сінгапуру в другій половині XX століття стало одним із найяскравіших прикладів успішної модернізації в умовах обмежених ресурсів, складної міжнародної ситуації та глибоких соціальних трансформацій. У зв’язку з цим сформувалася широка, але водночас нерівномірна за тематикою та регіональним фокусом історіографія, яка охоплює різні аспекти економічного, політичного й соціального розвитку зазначених держав.

Історіографічну базу дослідження можна умовно поділити на кілька основних груп за проблемно-тематичним принципом: – загальнотеоретичні праці та регіональні дослідження; – зарубіжна історіографія; – вітчизняна історіографія; – аналітичні періодичні видання.

Розглядаючи історіографічний аспект проблеми сінгапурського економічного дива, слід зазначити, що Сінгапур здебільшого аналізується в межах ширших праць, присвячених розвитку країн Південно-Східної Азії загалом [5, 9, 22]. Окремо варто виокремити працю Джо Стадвела “Чому Азії вдалося: успіхи та невдачі найдинамічнішого регіону світу” [23], у якій, попри те, що Сінгапур не є центральним об’єктом дослідження, подано загальні підходи до аналізу східноазійських моделей розвитку, зокрема щодо ролі держави, індустріалізації та інституційних чинників. Ці узагальнення можуть слугувати теоретичним підґрунтям для розгляду сінгапурського економічного дива. Водночас самостійних комплексних монографій, особливо в українській історичній науці, небагато. Наявні дослідження переважно представлені у формі статей або розділів у навчальних посібниках, де сінгапурський досвід розглядається поряд із кейсами інших азійських держав.

Вагоме місце в історіографічній базі дослідження складають публікації у сучасних вітчизняних періодичних виданнях, зокрема в журналах і газетах “Український тиждень”, “День”, “Україна молода” [1, 6, 7, 10, 12, 15, 16, 19, 20]. У цих матеріалах проблема сінгапурського економічного дива осмислюється з позицій сьогодення: автори аналізують модель розвитку Сінгапуру, роль держави в модернізації економіки, антикорупційну політику та особливості внутрішньої й зовнішньої стратегії країни. Такі матеріали, попри публіцистичний характер, містять цінні аналітичні узагальнення та сучасні інтерпретації подій. Так, у статтях О. Бусол “Ключ до успіху України – мінімізація корупції” [3] та О. Крука “Країна, що поборолла корупцію” розглядається досвід Сінгапуру в подоланні корупції та можливість застосування цього досвіду в українських реаліях, а в публікації С. Герасимчука “Відносини України та Сінгапуру: можливості, заховані на видному місці” [21] проаналізовано перспективи поглиблення економічного й політичного співробітництва між Україною та Сінгапуром.

Серед вагомих досліджень, присвячених Сінгапуру зарубіжних авторів слід виділити книгу новозеландського та брунейського соціологів Майкла Гілла та Лян Квен Фі “The Politics of Nation Building and Citizenship in Singapore” [43], яка досліджує, як сінгапурський уряд свідомо конструював національну ідентичність у багатонаціональному суспільстві та працю Даяна К. Мозі і Роберта С. Мілні “Singapore Politics under the People's Action Party” [42], де розкриваються механізми тривалого домінування правлячої партії через поєднання прагматизму та "м'якого авторитаризму".

Окрему групу становлять сучасні матеріали провідних західних видань, зокрема The New York Times [31; 52], у яких аналізується не лише економічний розвиток Сінгапуру, а й соціальні наслідки модернізації, екологічні виклики та питання політичного устрою. Вони дозволяють простежити еволюцію оцінок сінгапурської моделі в міжнародному дискурсі. Вони дозволяють простежити еволюцію оцінок сінгапурської моделі в міжнародному дискурсі. Так, у статті Аарона Е. Кепполла “What Can the U.S. Health System Learn From Singapore?”

[25] розглядаються особливості функціонування сінгапурської системи охорони здоров'я та те, які елементи її організації можуть бути запозичені американською моделлю для підвищення ефективності та доступності медичних послуг.

Тема корейського економічного дива, як і в випадку з Сінгапуром, залишається недостатньо розробленою в межах української історіографії. Попри її високу актуальність для розуміння глобальних економічних трансформацій і можливостей застосування корейського досвіду в посткризових державах, зокрема в Україні, кількість спеціалізованих вітчизняних наукових праць є обмеженою.

У процесі підготовки корейського блоку, як і при написанні сінгапурського, було використано узагальнюючі курси з історії регіону [5, 9, 22]. Ці автори подають важливий історичний і культурно-політичний контекст, необхідний для розуміння передумов модернізації Республіки Корея. Окремо слід виділити статтю українського сходознавця П. М. Ігнат'єва "Візитівка: Південна Корея" [8], у якій у стислому й доступному вигляді подано ключові відомості про політичний устрій, економічні пріоритети та зовнішньополітичну орієнтацію країни.

Однією з вітчизняних праць, використаних при написанні даної роботи, стала книга колишнього Надзвичайного і Повноважного Посла України в Японії С. Корсунського "Як нації відновлюються: досвід Східної Азії" [13]. У ній автор аналізує процеси модернізації та післякризового розвитку держав Східної Азії, зокрема Китаю й В'єтнаму, а також, що є особливо важливим для теми цього дослідження – Республіки Корея та Японії. Корсунський зосереджується на ролі державної політики, інституцій та стратегічного планування у формуванні передумов економічного зростання, що робить його працю цінною для порівняльного аналізу східноазійських "економічних див".

Оскільки кількість україномовних монографій, присвячених безпосередньо корейському економічному прориву, є обмеженою, у дослідженні використовувалися сучасні публіцистичні та науково-популярні матеріали з

провідних українських ЗМІ. Зокрема, газета “День” [11, 22], журнал “Український тиждень” [4], а також профільне видання “Краєзнавство. Географія і туризм” [14] публікували статті, присвячені історії, сучасному стану та міжнародному значенню Республіки Корея. Так, у статті Л. Кістерського “Диво на річці Ханган. Чим цікавий досвід Республіки Корея для України” (“День”) та в матеріалі Н. Бутирської “Південна Корея хоче допомогти Україні збудувати «диво на Дніпрі»” (“Український тиждень”) аналізуються можливості україно-корейського співробітництва, а також корейський досвід з позиції його можливого запозичення та адаптації до українських реалій.

Окрім того, у роботі використано зарубіжні дослідження, у яких аналізується феномен “керованого капіталізму” в Південній Кореї, роль держави в індустріалізації та корпоративному розвитку. Так, книга іспанського науковця Давіда Мурільйо “Understanding Korean Capitalism: Chaebols and Their Corporate Governance” [48] аналізує унікальну модель корейського “плутократичного капіталізму”, пояснюючи, як домінування сімейних конгломератів (чеболів) та їхні тісні зв’язки з державою водночас забезпечили економічний стрибок країни та створили системні ризики для корпоративного управління. Інша праця – “Korea as a Knowledge Economy: Evolutionary Process and Lessons Learned” [58] – корейського автора Джун-хе Со є спільним дослідженням Світового банку та Корейського інституту розвитку (KDI), яке аналізує трансформацію Південної Кореї з бідної аграрної країни в одну з провідних технологічних держав світу. Книга корейських науковців Ван-Сун Кіма та Бок-Юн Хура “Trade Pressures in Korea’s Economic Friction” [63] досліджує торговельні конфлікти Південної Кореї з її основними партнерами на етапі переходу до зрілої економіки, коли стрімке зростання корейського експорту почало викликати опір (протекціоністський тиск) з боку США та Європи. Ці тексти дозволяють глибше осмислити теоретичні основи корейської моделі розвитку й порівняти її з японською та сінгапурською.

На відміну від Сінгапуру та Республіки Корея, історіографія японського економічного дива є значно ширшою та системнішою. Уже з 1970–1980-х років

з'являється велика кількість фундаментальних праць, присвячених аналізу причин стрімкого зростання Японії. Однією з найвпливовіших стала робота видатного американського політолога Чалмерса Джонсона “MITI and the Japanese Miracle” [35], у якій автор уперше концептуально обґрунтував роль Міністерства міжнародної торгівлі та промисловості Японії як ключового інституту “керованого капіталізму”. Джонсон доводить, що успіх Японії був не наслідком вільного ринку, а результатом цілеспрямованої державної індустріальної політики.

Подібну проблематику розвивають і інші дослідники історії економіки Японії. Зокрема, у праці “The Political Economy of Japan” під редакцією Козо Ямамури [67] увага зосереджена на взаємодії держави, бюрократії та великого бізнесу. Автори аналізують формування японської моделі капіталізму, де тісна співпраця уряду з корпораціями сприяла концентрації ресурсів у пріоритетних галузях – автомобілебудуванні, електроніці, суднобудуванні. Головна мета видання – пояснити, як Японія стала економічною наддержавою, поєднавши ринкові механізми, специфічну культуру праці та активне державне втручання.

Важливий внесок у розуміння технологічного виміру японського дива зробив американський дослідник японського походження Шерідан Тацуно у праці “The Technopolis Strategy” [56]. Він досліджує інноваційну політику Японії, розвиток науково-технологічних кластерів і роль освіти та прикладної науки в економічному зростанні. Подібну тематику порушує і Морітані Масанорі в книзі “Nihon no sentan gijutsuryoku: gijutsu kyokoku no atarashii tenkai” [47], який наголошує на значенні передових технологій як ключового ресурсу японської конкурентоспроможності. Морітані детально описує, як японські компанії адаптують складні наукові досягнення для масового споживчого ринку й досліджує “секрети” японської переваги в електроніці, робототехніці та нових матеріалах. Книга пояснює, чому японська система (з її увагою до деталей та колективною працею) виявилася ефективнішою за західну в епоху мікроелектроніки.

Окрему групу становлять праці японських економістів, що аналізують межі та вичерпання феномену “дива”. Так, Цуру Шігето у книзі “*Nihon Keizai no Kiseki wa Owatta*” [61] ще наприкінці 1970-х років звернув увагу на структурні проблеми економіки Японії та попереджав про завершення фази екстенсивного зростання. Подібні ідеї простежуються і в роботі “*Kokusai Keizai Kokka Nippon*” [36] Канаморі Хісао та Вади Дзюна, які аналізують зміну ролі Японії у світовій економіці в умовах глобалізації.

У західній історіографії також активно розглядалися соціальні та інституційні чинники японського успіху. Роберт Опп в книзі “*Winning the Peace: An American Strategy for Post-Conflict Reconstruction*” [51] акцентує увагу на післявоєнній реконструкції Японії в контексті американської стратегії, підкреслюючи значення зовнішнього фактору у формуванні стабільного економічного середовища. Водночас Бела Баласса у праці “*Development Strategies in Semi-industrial Economies*” [27] порівнює японську модель із розвитком інших напівіндустріальних економік, розглядаючи Японію як еталон для держав, що модернізуються.

Аналіз історіографії засвідчує, що феномен економічних див Східної Азії активно досліджується у світовій науці, проте в українській історіографії він представлений нерівномірно. Найбільш ґрунтовно розробленою є проблематика японського економічного дива, тоді як дослідження Сінгапуру та Республіки Корея здебільшого мають оглядовий або публіцистично-аналітичний характер і часто розглядаються в ширшому регіональному контексті. Водночас наявні українські й зарубіжні праці дають змогу виокремити ключові чинники успіху – роль держави, інституційну політику, індустріалізацію, інновації та взаємодію з великим бізнесом. Це створює належну теоретичну основу для подальшого порівняльного аналізу моделей розвитку Японії, Республіки Корея та Сінгапуру в межах даного дослідження.

1.2. Джерельна база дослідження

Важливе місце для комплексного та всебічного висвітлення проблеми економічних див Японії, Республіки Корея та Сінгапуру належить

опрацюванню різних за походженням, видами та інформаційною насиченістю джерел. Необхідність залучення широкої джерельної бази зумовлена багатовимірністю самого об'єкта дослідження, що охоплює не лише економічні показники, а й глибокі соціально-політичні трансформації та зміну державних парадигм у країнах Східної Азії. Використання різнопланових матеріалів дозволяє зіставити офіційні стратегії урядів із реальними статистичними результатами міжнародних інституцій, а також доповнити сухі цифри живими свідченнями очевидців та корпоративною історією провідних компаній. Такий синтез кількісних та якісних показників є критично важливим для формування об'єктивної картини модернізаційних процесів, що дозволяє уникнути фрагментарності та забезпечити належну наукову верифікацію зроблених у роботі висновків. Джерельну базу дослідження можна умовно поділити на кілька основних груп:

- офіційні документи та матеріали органів державної влади;
- статистичні та аналітичні бази даних міжнародних організацій та фінансово-економічних інституцій;
- інтернет-ресурси транснаціональних корпорацій;
- публікації періодичних видань;
- мемуарні джерела.

Провідну роль у джерельній базі дослідження відіграють офіційні вебпортали та цифрові архіви урядових установ Японії, Сінгапуру та Республіки Корея. Зокрема, було детально опрацьовано портал уряду Японії (JapanGov) [34] та офіційний сайт Кабінету міністрів (Kantei) [53], що дозволило проаналізувати стратегічні директиви вищого політичного керівництва країни. Особливу цінність для вивчення механізмів японського “дива” мав сайт Міністерства економіки, торгівлі та промисловості (METI) [45], де представлені щорічні “Білі книги” з питань економіки та торгівлі, які фіксують пріоритети індустріальної політики на різних етапах модернізації.

Аналогічну функцію виконують ресурси Міністерства торгівлі та промисловості Сінгапуру (MTI) [46], які містять стратегічні плани

економічного розвитку та звіти про залучення прямих іноземних інвестицій, що є ключовим аспектом сінгапурської моделі. Документи, оприлюднені на сайті Міністерства економіки і фінансів Республіки Корея (MOEF) [44], відображають еволюцію бюджетного планування та специфіку державного регулювання діяльності фінансово-промислових конгломератів. Використання цих ресурсів дає змогу не лише ознайомитися з текстами урядових програм та стратегій, а й простежити динаміку трансформації офіційного політичного курсу, проаналізувати програмні промови державних діячів та верифікувати дані щодо реалізації інноваційних проєктів. Таким чином, зазначена група джерел забезпечує роботу автентичною інформацією “з перших вуст”, що є необхідним для розуміння інституційної природи економічного успіху країн Східної Азії.

Другу стратегічно важливу групу джерел становлять статистичні та аналітичні бази даних провідних міжнародних організацій, які забезпечують дослідження необхідним масивом верифікованих кількісних показників. Передусім це стосується бази даних Світового банку (World Development Indicators) [64], яка стала основою для аналізу динаміки ВВП, галузевої структури економіки, темпів індустріалізації та обсягів прямих іноземних інвестицій. Використання лонгітюдних (довготривалих) даних Світового банку дозволило простежити процес економічної конвергенції — скорочення розриву в рівні доходів між країнами Східної Азії та передовими економіками Заходу.

Значний масив соціоекономічної інформації було залучено з баз даних ООН [62] та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [50], що дало змогу оцінити не лише економічне зростання, а й якісні показники розвитку: рівень освіти, тривалість життя та індекс людського капіталу. Звіти Міжнародного валютного фонду (МВФ) [33] та Азійського банку розвитку (АБР) [26] виявилися критично важливими для розуміння макроекономічної стабільності регіону, особливо в періоди фінансових турбулентностей та кризових явищ.

Окрему цінність мають матеріали міжнародних аналітичних інституцій, зокрема Світового економічного форуму (WEF) [65]. Їхні щорічні рейтинги глобальної конкурентоспроможності та інноваційної спроможності дозволяють оцінити ефективність інституційного середовища Японії, Республіки Корея та Сінгапуру. Завдяки цим джерелам у роботі здійснено комплексний компаративний аналіз, що дозволив виокремити специфічні чинники успіху кожної з держав та визначити їхнє місце в сучасній глобальній архітектурі поділу праці. Таким чином, використання міжнародної статистики мінімізує ризик суб'єктивізму та забезпечує високий рівень достовірності проведеного аналізу.

Важливе місце у джерельній базі дослідження посідають офіційні інтернет-ресурси провідних транснаціональних корпорацій, таких як японська Sony [57] та південнокорейські конгломерати Samsung [55], LG [40] та Hyundai [32]. Залучення матеріалів із корпоративних сайтів дозволяє перенести фокус дослідження з макроекономічного на мікрорівень, проаналізувавши механізми функціонування японських кейрецу та корейських чеболів зсередини.

Офіційні портали цих компаній містять унікальні архівні матеріали про історію заснування та ключові етапи становлення бізнес-імперій, що безпосередньо корелюють із періодами державного стимулювання експорту. Особливу увагу в межах роботи було приділено аналізу річних звітів та стратегічних документів із питань інноваційного розвитку. Ці джерела дають змогу простежити динаміку інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, верифікувати дані щодо глобальної експансії брендів та зрозуміти логіку формування ланцюгів доданої вартості.

Оскільки саме ці корпорації стали драйверами та візуальними символами економічної модернізації своїх країн, їхня внутрішня документація, оприлюднена у відкритому доступі, дозволяє дослідити синергію між державним плануванням та приватним капіталом. Матеріали сайтів допомагають зрозуміти, як адаптація західних технологій у поєднанні зі специфічним азійським корпоративним менеджментом дозволила цим

компаніям трансформуватися з локальних виробників у глобальних технологічних лідерів, що стало фундаментом для національних “економічних див”.

Вагомим складником джерельної бази є аналітичні публікації у фахових періодичних виданнях, що дозволяють реконструювати інтелектуальний дискурс та настрої в суспільстві у критичні періоди трансформацій. Особливу цінність має часопис “Korea Focus”, який наприкінці ХХ століття став провідним майданчиком для обговорення глибинних причин та наслідків Азійської фінансової кризи 1997 року. Залучення матеріалів цього видання дозволило проаналізувати хід радикальних економічних реформ у Республіці Корея, що стали відповіддю на виклики глобалізації.

Зокрема, у статті відомого соціолога та професора Сеульського національного університету Лі Чже-Йеда “Korean Economy Under IMF Management” [38] детально розкрито не лише економічний, а й соціально-психологічний “шоковий стан” корейської нації після підписання угоди з МВФ про надання безпрецедентної фінансової допомоги у розмірі 58 млрд доларів США. Автор аналізує системні дефекти тогочасної корейської моделі, вказуючи на вразливість структури, що роками вважалася непохитною.

У свою чергу, публікація Чон Ун-чхана (майбутнього прем’єр-міністра країни) “Genuine Financial Reforms” [30], написана у момент піку кризи, містить концептуальну аргументацію на користь переходу від косметичного реформування до фундаментальних структурних змін. Автор наголошує на необхідності розриву токсичних зв’язків між урядом та чеболами, що десятиліттями були основою корейського успіху, але в умовах вільного ринку стали гальмом для розвитку. Ці тексти є унікальними свідченнями “історії в момент її творення”, оскільки вони відображають бачення провідних корейських інтелектуалів та державних діячів. Використання такої аналітичної періодики дає змогу вийти за межі офіційних звітів і глибше зрозуміти логіку кризового менеджменту, а також внутрішню полеміку щодо майбутнього вектора розвитку держави після завершення епохи “екстенсивного дива”.

Особливе місце серед джерел посідає фундаментальна мемуарна праця Лі Куан Ю “Із третього світу в перший” [18], у якій подано унікальний внутрішній погляд на складні процеси становлення сінгапурської державності та економіки. Цей текст є не лише детальною рефлексією автора про власний багаторічний політичний шлях, а й фактично настільною книгою для державних діячів світового масштабу, оскільки розкриває логіку виживання країни в умовах повної відсутності природних ресурсів.

Зокрема, про цю працю надзвичайно високо відзивався колишній державний секретар США Генрі Кіссінджер, підкреслюючи глобальне значення сінгапурського досвіду. Він зазначав: “Коли йдеться про Лі Куана Ю, “батька” Сінгапуру як незалежної держави, у давній суперечці, що саме визначає хід подій – обставини чи особистість – терези схиляються на користь останньої”.

Звісно, до автобіографії, як до джерела особистого походження (его-документа), варто ставитися з належною науковою критичністю, враховуючи неминучий суб’єктивізм автора та ймовірне прагнення ретушувати певні політичні прорахунки задля формування позитивного історичного іміджу. Проте це жодним чином не применшує цінності книги для даного дослідження. Автожиттєпис Лі Куан Ю дозволяє зануритися в інтелектуальний контекст прийняття доленосних рішень та безпосередньо зрозуміти ту філософію прагматизму та меритократії, яка зрештою і привела Сінгапур до економічного тріумфу.

Отже, подана джерельна база є достатньо репрезентативною та різноплановою. Вона поєднує офіційні документи, статистику, аналітичні матеріали міжнародних організацій, корпоративні джерела та свідчення сучасників, що дає змогу комплексно дослідити процеси економічної модернізації Японії, Республіки Корея та Сінгапуру.

РОЗДІЛ II

ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ СІНГАПУРУ, РЕСПУБЛІКИ КОРЕЇ ТА ЯПОНІЇ

2.1. Вплив безпекових стратегій на економічний розвиток Сінгапуру, Республіки Корея та Японії

Формування системи національної безпеки та військово-промислового потенціалу в Сінгапурі, Республіці Корея та Японії здійснювалось в різних історичних і геополітичних умовах: Сінгапур розпочинав свій шлях, як колишня британська колонія, незалежність на яку звалилась неждано для неї ж самої та в оточенні недружелюбно налаштованих країн; Республіка Корея вимушена була існувати в умовах постійної загрози вторгнення зі сторони свого північного комуністичного сусіда; Японія ж стартувала з позицій переможеної, розгромленої країни, якій спершу збройні сили та військове виробництво взагалі заборонено було мати. Обрані ними моделі оборонної політики суттєво відрізнялися за ступенем мілітаризації, роллю зовнішніх союзників і значенням власного військово-промислового комплексу.

Сінгапур в 1959 р. одержав від Великобританії статус самоврядної колонії, а в 1963 р. після декількох років самоврядування вступив в Малайзійську Федерацію на правах штату. Однак, вже за 2 роки в 1965 р. через розбіжності в поглядах на вирішення політичних, економічних, релігійних та расових питань, штат Сінгапур був виключений з федерації і сам не очікуючи того отримав незалежність [10]. Новоствореній державі Сінгапур вкрай потрібно було обзавестись власними збройними силами для захисту свого суверенітету від можливих зазіхань ззовні. В першу чергу мова йде про Індонезію, котра не проти була б пожитися своїми слабшими сусідами, та про саму Малайзію, в котрі все частіше звучали, серед радикально налаштованих націоналістичних кіл, заклики повернути Сінгапур назад під свій контроль [18].

Особливістю сінгапурської моделі стала ставка на всенародну військову підготовку як основу національної безпеки. За ініціативою прем'єр-міністра

країни Лі Куан Ю було поєднано внутрішню безпеку та оборону в межах одного міністерства, активно долались етнічні та культурні бар'єри щодо служби в армії, а військова служба перетворювалась на важливий елемент формування національної ідентичності [43].

Водночас Сінгапур не міг повністю покладатися лише на власні сили, що зумовило збереження британської військової присутності в перші роки незалежності, проте все ж в 1971 р. королівські війська остаточно пішли з Сінгапуру. Їх вивід відбувався в атмосфері взаємної приязні між солдатами та місцевим населенням [20]. З цього моменту обов'язок з захисту своєї держави ліг безпосередньо на самих сінгапурців. Щоб хоч якось гарантувати мир та стабільність в регіоні, з ініціативи Великої Британії була підписана Оборонна Домовленість П'яти Держав (ОДПД), до якої крім самого королівства ввійшли Сінгапур, Малайзія, Австралія та Нова Зеландія [18]. Щоправда, ця угода носила радше консультативний характер, аніж обов'язковий. В результаті безпекова стратегія Сінгапуру поєднала елементи народної армії, зовнішнього стримування та поміркованого військово-технічного розвитку.

Республіка Корея, на відміну від Сінгапуру, формувала свою систему безпеки в умовах відкритої воєнної загрози з боку Корейської Народної Демократичної Республіки (Північної Кореї) та комуністичного блоку. Корейська війна та подальше протистояння на Корейському півострові визначили високий рівень мілітаризації південнокорейської держави. Сусідство з Північною Кореєю змусило південь розвивати власний військово-промисловий комплекс [9]. На початок 1990-х років ця галузь могла похвалитися кількома відомими виробами як от 155-мм гаубиця K-9 "Thunder" [55] від "Samsung" чи основний бойовий танк (ОБТ) K-1 від "Hyundai" [32]. Витрати на оборону в Республіці Кореї в рідко опускались нижче 5% від ВВП або 30% від річного бюджету, тому політичне керівництво країни знайшло в експорті військової продукції шлях до подолання бюджетного дефіциту [8]. Південна Корея й сьогодні посідає чільне місце серед провідних експортерів

зброї в світі, а прибутки від продажу подібної продукції перевищують мільярди доларів.

Водночас ключовим елементом безпеки Республіки Корея став союз зі Сполученими Штатами, закріплений Договором про оборону 1953 року [22]. Він зобов'язує обидві країни надавати взаємну допомогу в разі зовнішнього збройного нападу в районі Тихого океану і дозволяє США розміщувати свої збройні сили в Південній Кореї за згодою обох сторін. Після Корейської війни 1950–1953 років США залишили значний військовий контингент на Корейському півострові (близько 28 500 військових), що гарантує автоматичну участь США у можливому новому конфлікті [13]. Таким чином, корейська модель поєднала власну мілітарну потугу з глибокою інтеграцією в американську систему колективної безпеки.

Після поразки у Другій світовій війні Японія, в свою чергу, обрала принципово інший шлях. Стаття 9 Конституції Японії передбачала, що країна не матиме збройних сил і військового флоту, а лише сили самооборони для захисту території Японії у разі нападу на неї [5]. Відсутність необхідності вкладати значні фінансові ресурси в військові технології та збройні сили на перших етапах стала одним із найважливіших факторів японського економічного успіху. Військовий бюджет Японії ніколи не перевищував навіть 1,2% від ВВП [51]. Це дало можливість японцям повністю зосередитись на комерційних технологіях і товарах. Проте з часом, в умовах формування системи стримування комунізму Сполучені Штати будучи зацікавленим у створенні надійного регіонального бастиону на шляху “червоної загрози”, сприяли поступовому розширенню ролі та функцій японських сил самооборони, попри конституційні обмеження, накладені на мілітарну сферу.

8 вересня 1951 року було підписано безпекову угоду між Японією і США [5]. Цей документ заклав основи союзницьких відносин між двома державами. Японці дозволили американцям розміщувати на своїй території військові бази. Найбільша з таких баз знаходиться на острові Окінава [13]. Безпекова модель Японії у післявоєнний період поєднала конституційно закріплений пацифізм із

тісною військово-політичною співпрацею зі США, що дозволило Токіо мінімізувати власні оборонні витрати, водночас забезпечивши національну безпеку та сприятливі умови для прискореного економічного розвитку.

Порівняльний аналіз свідчить, що Сінгапур, Республіка Корея та Японія виробили три різні, але ефективні моделі поєднання безпеки та економічного розвитку. Сінгапур зробив ставку на всенародну мобілізаційну армію, Південна Корея – на поєднання потужного військово-промислового комплексу з американським союзом, тоді як Японія мінімізувала військові витрати, передавши ключову роль у сфері безпеки зовнішньому партнеру. Саме ці відмінності певною мірою визначили специфіку економічного розвитку кожної з трьох держав.

2.2. Особливості політичних систем Сінгапуру, Республіки Кореї, Японії та їх вплив на економічний розвиток трьох держав

Становлення політичних систем Сінгапуру, Республіки Корея та Японії відбувалося в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів, що зумовило появу різних моделей державного управління. Попри відмінності в історичному досвіді, усі три країни характеризуються домінуванням правлячих політичних еліт, обмеженою політичною конкуренцією та пріоритетом політичної стабільності над швидкою демократизацією.

Сінгапур багато чого запозичив від своїх колишніх колонізаторів – британців, однак, те чого явно перейнятися не вдалось – це традицій парламентаризму та демократії. Протягом всієї історії своєї незалежності при владі в Сінгапурі завжди знаходилась одна й та сама політична сила – Партія Народної Дії (ПНД) [2]. Головними суперниками цієї партії були комуністи, які у своїй боротьбі зверталися до всіх можливих методів, в тому числі і насильницьких, що перетворювалось на серйозний дестабілізуючий фактор ситуації в країні. Від 1959 року ПНД десять разів, впродовж 40 років вигравала загальні вибори, проте вирішальним виявилось волевиявлення, яке відбулось в січні 1968 року, яке комуністи бойкотували, що й стало їхньою фатальною

помилкою. ПНД пройшла у 51 окрузі та перемогла у 7 [18]. Це була тріумфальна перемога, завдяки якій вся повнота влади остаточно опинилась в руках Лі Куан Ю та його політичної сили.

Щоб укріпити свої позиції, ПНД створила “комітети доброї волі”, що переважно формувались із місцевих лідерів громад кожного району. Найактивніших членів переводили до “адміністративних комітетів”, які організовували рекреаційні, освітні та інші заходи, залучали людей до громадських проєктів із благоустрою та формували фонди соціальної підтримки. Згодом ПНД створила “житлові комітети”, до яких входили представники від 6-10 будинків [42]. Таким чином керівництву партії вдалося вибудувати багатоповерхову систему взаємостосунків зі своїми виборцями, і завдяки економічним успіхам та грамотно вибудованій роботі з народними масами ПНД здобула стабільну підтримку та перевагу на всіх виборах [22].

Як правило, опозиція в парламенті була відсутньою або представлена 1–2 депутатами. Це було одним з основних аргументів західних критиків, які дорікали Лі Куан Ю в недемократичності. У зв’язку з цим у 1990 р. до конституції Сінгапуру було внесено зміни, які дозволили ввести до парламенту певну кількість призначених, а не вибраних депутатів [18]. Це дало змогу функціонерам, що не є членами правлячої партії, потрапити до парламенту, що урізноманітнило представлені в ньому думки та погляди.

ПНД знаходиться при владі в Сінгапурі й сьогодні і на думку деяких політологів, істориків та економістів світу, саме фактор партії, її управлінська компетентність, а також особиста роль Лі Куан Ю стали одними з ключових чинників економічного успіху держави. Політична стабільність, послідовність державної політики та відсутність частих змін правлячих еліт створили сприятливі умови для довгострокового економічного планування, ефективної модернізації та залучення іноземних інвестицій [66].

Як відомо, Північна Корея є оплотом диктатури та авторитаризму, однак якщо розібратись краще в політичних особливостях півдня, то й тут не все гаразд. За останні 70 років у Південній Кореї 17 разів оголошувався воєнний

стан, відбувались військові перевороти, а чотири із тринадцяти президентів потрапляли під суд за корупцію. Один із них навіть був засуджений до страти, однак, пізніше помилуваний [58].

Посилаючись на загрозу нового вторгнення з півночі, уряд першого президента республіки Лі Син Мана встановив у 1950-х рр. в Республіці Кореї жорсткий авторитарний режим, поєднаний із ліберальними свободами в економіці. Через недемократичні методи правління та фальсифікації виборів 26 квітня 1960 року Лі Син Ман був змушений піти у відставку під тиском народних виступів [49]. Однак 16 травня 1961 року група військових на чолі з генералом Пак Чон Хі захопила владу та встановила ще жорсткіший режим. У країні було запроваджено надзвичайний стан, розпущено всі партії й парламент, обмежено демократичні свободи. З 1 січня 1963 року в Південній Кореї знову дозволили політичні партії, а на виборах у жовтні того ж року переміг Пак Чон Хі, який згодом ще неодноразово переобирався на пост президента [9].

Щоби приборкати опозиційний рух, у 1972 р. Пак Чон Хі знову запровадив надзвичайний стан. Попри великі успіхи в економіці, країну охоплювали нові хвилі антиурядових виступів, які нерідко розганялися грубою силою. 27 жовтня 1979 року під час сварки у президентському кабінеті був вбитий Пак Чон Хі, а невдовзі в країні стався черговий військовий переворот. 12 грудня 1979 року генерал Чон Ду Хван наказав військам зайняти будівлі уряду та заарештувати своїх політичних опонентів [9]. Однак переворот не вирішив численних проблем країни: у великих містах Кореї студенти вимагали демократичних змін, але їхні виступи жорстоко розганялися владою. Кривавими репресіями антиурядові виступи вдалося придушити [5].

У серпні 1980 р. президентом було обрано Чон Ду Хвана. Надзвичайний стан у країні скасували, а у квітні 1981 р. парламент прийняв нову конституцію. Для формування соціальної бази режиму військові створили Демократичну Партію Справедливості (ДПС), яка задекларувала повну підтримку політики Чон Ду Хвана [22].

У 1987 р. після катувань помер один із затриманих правоохоронцями студентів, що спровокувало початок нового етапу опозиційного руху в Кореї. У країні тривалий час відбувалися демонстрації та мітинги. Після правління Чон Ду Хвана пост президента зайняв його близький приятель Ро Де У, який переміг на президентських виборах наприкінці 1987 року як кандидат від правлячої ДПС [9].

У 1988 р. в Сеулі відбулись Олімпійські ігри, напередодні яких у країні розпочалась лібералізація та уряд був змушений запровадити деякі демократичні свободи. 25 лютого 1988 року вступила в дію нова конституція, яка перерозподілила владні повноваження, посиливши роль парламенту та оголосила гарантії демократичних принципів [13]. Під тиском міжнародної спільноти Ро Де У звільнив частину політв'язнів та дозволив легальну діяльність опозиційних партій.

Першим цивільним лідером країни за понад 30-річний період у 1993 р. став представник Демократичної Ліберальної Партії Кім Єн Сам, який набрав 42% голосів виборців. Після його приходу до влади за звинуваченнями в корупції та фінансових махінаціях було звільнено з посад понад 3000 чиновників та промисловців. У серпні 1996 року генералів Чон Ду Хвана та Ро Де У за військовий переворот 1979 року та розстріл студентської маніфестації 1980 р. засудили, відповідно, до довічного ув'язнення та 17 років тюрми [5].

В 1998 р. до влади прийшов 72-річний політик Кім Де Чжун, який відомий, як лідер опозиції та борець з військовими режимами. Упродовж своєї кар'єри він неодноразово зазнавав репресій від влади [8]. Незважаючи на це, з метою національного примирення, він одним із перших своїх указів на посаді, амністував Чон Ду Хвана та Ро Де У.

Авторитарні політичні режими, що знаходились при владі в Республіці Кореї майже 40 років, поряд із негативними наслідками свого існування, принесли деякі позитивні результати. Насамперед це стосується створення умов для швидкого економічного реформування господарства країни. Із

запровадження в державі демократичних норм політичного життя, країна отримала додатковий імпульс для пришвидшення свого економічного розвитку.

У Японії був специфічний досвід перебування під американською військовою окупацією, за роки якої, країна одержала своєрідний добровільно-примусовий урок демократії, від своїх переможців. Цей фактор зіграв важливу роль в подальшому формуванні політичного ландшафту в Японії [13].

Попри те, що Ліберально-Демократична Партія (ЛДП) майже незмінно знаходиться при владі в Японії з 1955 р. й до сьогодні, на фоні Сінгапуру та Кореї японська демократія виглядає найбільш зрілою та досвідченою [53]. Як і для Партії Народної Дії в Сінгапурі, для ЛДП основними конкурентами були ліві, проте, на відміну від Сінгапуру, в Японії соціалісти опинялися при владі в 1990-х рр. під час економічної кризи, але ненадовго [5]. ЛДП виникла як протипага комуністам і, попри назву, об'єднала політиків різних правих і центристських поглядів — від націонал-консерваторів до класичних лібералів. Тривале перебування партії при владі створювало враження однопартійності, однак реальна конкуренція відбувалась усередині неї через фракційну боротьбу [22]. Це забезпечувало стабільність урядів і передбачуваність курсу, не заперечуючи формальних демократичних процедур [34]. Японський політичний режим, на відміну від сінгапурського та південнокорейського, розвивався без масштабних репресій і військових переворотів, що дозволило поєднати стабільність із поступовим інституційним розвитком демократії та економічним ростом [23].

Отже, порівняння політичних особливостей Сінгапуру, Республіки Корея та Японії свідчить, що всі три держави реалізували різні моделі політичного управління, адаптовані до власних історичних умов. Сінгапурська модель базується на домінуванні однієї партії та обмеженій політичній конкуренції, південнокорейська — на поступовому переході від авторитаризму до демократії, тоді як японська — на стабільній парламентській системі з внутрішньопартійним плюралізмом. Спільною рисою для всіх них стала орієнтація на політичну стабільність як ключову передумову економічного розвитку.

РОЗДІЛ III

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ СІНГАПУРУ, РЕСПУБЛІКИ КОРЕЇ ТА ЯПОНІЇ

3.1. Освіта, наука та технології як фактори економічного розвитку Сінгапуру, Республіки Корея та Японії

Освіта, наука та технології стали одними з ключових чинників економічного зростання Сінгапуру, Республіки Корея та Японії, однак кожна з цих держав реалізувала власну модель розвитку людського капіталу та інноваційного потенціалу. Спільною рисою для всіх трьох країн було активне втручання держави у формування освітньої політики, фінансування науки та стратегічне спрямування технологічного розвитку відповідно до національних потреб.

У Сінгапурі держава з перших років незалежності зробила ставку на системний розвиток освіти як інструмент формування кваліфікованої кадрової бази та забезпечення конкурентоспроможності економіки [12]. Уряд не шкодував коштів на реорганізацію наявних і створення нових навчальних закладів, зокрема вищих, таких як Національний університет Сінгапуру.

Важливою складовою освітньої політики Сінгапуру стала цілеспрямована мовна реформа, зумовлена багатонаціональним і багатомовним складом населення. Китайці говорили на семи різних діалектах, індійці мали школи з навчанням тамільською, а малайці говорили малайською. У 1959 р. уряд зробив малайську державною через перспективу злиття з Малайзією на правах федерації [18]. Після краху проєкту та незалежності постало питання нової державної мови: спершу було визнано чотири мови (китайську, малайську, тамільську та англійську), однак це спричинило труднощі. У результаті найкращим варіантом стало запровадження англійської як спільної мови, оскільки вона не була рідною для жодного етносу і не могла викликати національних конфліктів.

У роки колоніалізму британці не приділяли великої уваги мовам підкорених народів, однак у Сінгапурі існували англійські школи. Уряд вирішив збільшити їх кількість, і Лі Куан Ю довелося використати авторитет, щоб переконати народ змінити спосіб спілкування [20]. Водночас, посилюючи позиції англійської мови, керівництво не применшувало значення китайської, рідної для більшості населення: Лі Куан Ю цінував її виховні риси, тому перед міністерством освіти було поставлено завдання поєднати найкраще із західної та китайської шкіл.

Аби подолати плутанину з діалектами китайської (а їх в Сінгапурі було аж сім), було прийняте рішення залишити лише один – мандаринський, який і ввели в шкільну програму, в якості другої після англійської мови [16].

Політика сінгапурського уряду поступово досягла свого успіху. Так у 1999 р. кількість родин в Сінгапурі, що розмовляють мандаринською збільшилась до 60 %, порівняно з 26 % у 1980 р., а де розмовляють англійською з 20 % у 1988 до 40 % у 1998 р. [18].

Особлива увага в освітній політиці Сінгапуру відводилась відбору й підтримці найбільш здібної молоді: для студентів, які відзначилися в навчанні, застосовувалася практика так званих “зелених жнив”, коли перспективним випускникам ще до завершення навчання пропонували роботу, у тому числі в державних структурах [16]. Для найперспективніших випускників існувала спеціальна урядова програма, завдяки котрій, вони могли відправитись на навчання в світові топ-університети, такі як Кембридж чи Оксфорд. Закінчуючи їх, вони зобов’язувались повернутись на роботу назад в Сінгапур, на важливі посади в управлінських структурах чи в приватних компаніях.

Наприкінці 1970-х років, темпи росту сінгапурської економіки були вже настільки великими, що попри всі вище описані заходи, власних спеціалістів вже не вистарчало. Щоб вирішити цю проблему, в 1980 р., було створено два комітети, що мали зайнятись залученням випускників закордонних університетів та сприяти їх інтеграції у суспільство Сінгапуру [18]. Перевага

тут надавалась саме азіатам, адже їм було легше асимілюватись і пристосуватись до місцевих умов праці та життя, ніж європейцям.

Поєднання цілеспрямованої мовної уніфікації, збереження культурної спадщини основних етнічних груп і жорсткої селекції найталановитіших кадрів дозволило створити ефективну, орієнтовану на глобальні стандарти систему освіти. Це, у свою чергу, забезпечило Сінгапуру здатність швидко адаптуватися до потреб світової економіки, компенсувати обмеженість власних ресурсів і можливостей та закласти підґрунтя для сталого економічного розвитку.

Республіка Корея, на відміну від Японії, тривалий час спиралася на трудомісткі галузі, що зумовлювало відносно низьку потребу в складних технологіях. Однак із зростанням частки машинобудування та хімічної промисловості в 1970-х рр. дефіцит технологій став відчутним, що спонукало державу до змін [11]. У 1978 р. відбулось законодавче оформлення регулювання зовнішньої торгівлі технологіями, яке спростило порядок імпорту технологічних продуктів, обсяг яких в результаті виріс на 77%, а починаючи з кінця 1980-х – початку 1990-х років країна встала на шлях системного переходу до власних науково-технологічних розробок у наукомістких галузях [8]. Ще в 1966 р. за ініціативою уряду створюється Корейський інститут науки і технологій, а в 1967 р. – міністерство науки і технологій. На кінець 1990-х років капіталовкладення в наукові проекти складали майже 12 мільярдів доларів. Забігаючи наперед, станом на 2007 р. ця цифра виросла до 33,6 мільярдів доларів, що склало майже 3,5% від ВВП країни [64]. Це свідчить про довгостроковість та стратегічність урядової політики в сфері науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР).

Важливу роль відіграв і розвиток освітньої системи, орієнтованої на технічні спеціальності. В країні завдяки зусиллям десятків тисяч американських волонтерів було відкрито багато навчальних закладів, які надають якісні знання англійської мови. Масове навчання за кордоном, передусім у США, сприяло формуванню висококваліфікованої робочої сили, яка згодом стала найбільш освіченою в Азії [14].

Щодо негативу в освітній сфері, то специфіка економічної структури Республіки Корея, з домінуванням великих корпорацій і відносно обмеженою роллю малого й середнього бізнесу, зумовила підвищені вимоги до освітньої підготовки майбутніх працівників. Працевлаштування у провідних компаніях потребує високих академічних результатів і успішного складання конкурсних іспитів, що посилює конкурентний тиск в освіті. За цих умов студенти змушені приділяти навчанню максимум уваги, часто жертвуючи особистим комфортом і заощаджуючи на базових потребах для оплати навчання та підготовки до екзаменів. Жорстка система оцінювання та вступних випробувань супроводжується значним психоемоційним навантаженням, яке стало характерною рисою корейського освітнього процесу.

Японія з самого початку розуміла, що в зв'язку з відсутністю достатньої кількості територій та родючих копалин вона немає шансів на успішну конкуренцію на світовому ринку в області аграрної справи чи в класичних промислових секторах, а тому потрібно було робити ставку на високотехнологічні, наукомісткі галузі. За таких умов розвиток науки та технології перетворювався в питання національного виживання [13].

Відповідаючи на питання, чому Японія зі старту зробила ставку на розвиток наукомістких галузей промисловості, тоді як Республіка Корея на ранніх етапах економічної модернізації орієнтувалася переважно на трудомісткі сфери, слід зазначити, що Японія післявоєнної відбудови вже пройшла індустріальний етап розвитку та володіла виробничою, технологічною й кадровою базою. Натомість Південна Корея, маючи менший рівень індустріалізації та більший резерв дешевої й малокваліфікованої робочої сили (при меншій кількості населення порівняно з Японією), була змушена спершу використовувати цей ресурс як джерело зростання і лише з накопиченням капіталу, технологій і кадрів здійснила перехід до високотехнологічних та наукомістких галузей.

Серцевиною японської стратегії забезпечення комерційного лідерства стали великі науково-технічні програми, спрямовані на прорив японської

промисловості на світовому ринку. Найбільшим проектом стала кооперація п'яти виробників ЕОМ (“Fujitsu”, “Hitachi”, “Mitsubishi Electric”, “Nippon Electric Corporation”, “Toshiba”), які 15 липня 1975 року під патронатом Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості утворили спільну дослідницьку асоціацію в галузі надвеликих інтегральних схем (НВІС). Це був безпрецедентний проект співпраці дослідників конкуруючих компаній. Через напругу між компаніями виконавчий директор асоціації Масато Небасі організовував вечірки для невеликих груп учених, після чого бар'єри поступово зменшувалися [56].

Асоціація виробників НВІС спрямувала свою діяльність на здійснення досліджень в шести ключових областях: електронно-променева і рентгенівська технологія виробництва; система бездефектної технології отримання злитків кременю великого діаметру; система автоматизованого проектування; технології і обладнання для виробництва надвеликих інтегральних схем; логічні елементи; елементи динамічної пам'яті.

В результаті проект “НВІС” допоміг Японії зрівнятися з Заходом в кількості винаходів і наукових доповідей та в частці ринку. Так, число наукових доповідей представлених японцями на Міжнародній конференції по твердотілим схемам, виросло з дев'яти в 1976 р. до сорока дев'яти в 1985 р. – це більше ніж в США. Більшість із доповідей стосувалися передових на той час дослідження – таких як мегабітна пам'ять, арсенід галію, розпізнавання образів [56].

До кінця 1981 року згідно з даними “Data Quest” – контори, котра займається дослідженнями ринку наукомісткої продукції, японські компанії захопили 70% світового ринку надвеликих інтегральних схем [50]. Феноменального успіху проекту “НВІС” вдалось досягти завдяки кільком факторам: державне фінансування програми, пільгові позики, спеціальні податкові знижки, полегшений доступ до кредитів приватних банків, те що прикладні дослідження були зосереджені на відносно вузькій номенклатурі виробів, а головне повна неготовність зарубіжних конкурентів, в першу чергу американців, впевнених у

своїй перевазі та нездатних у повній мірі оцінити японський технологічний виклик.

Японські компанії направляли від 13% до 16% своїх доходів від продажів на дослідницькі цілі, в той час, як в американських фірм аналогічні показники були на рівні 8-10%. В 1983 р. Японія потратила 29 мільярдів доларів, або 2,6% свого ВВП на науково-дослідну роботу [50]. Високі витрати на науково-дослідну роботу виявились вигідним вкладенням, адже дозволили в результаті обігнати конкурентів та збільшити японським компаніям свою частку на світовому ринку.

Щодо освіти, то як і в Кореї, в корпоративній системі Японії надзвичайно багато залежить від диплому як основного соціального ліфту, і саме якість освіти визначає, ким людина буде в житті. Діти ледь не з молодших класів знають, в якій компанії їм “присуджено” працювати та які результати складати на екзаменах для досягнення бажаного. Це сприяє підвищенню ефективності освітніх послуг і престижності педагогічної професії, але водночас підвищує рівень стресу та сприяє поширенню випадків самогубств у разі незадовільної здачі екзаменів.

Досвід Сінгапуру, Республіки Корея та Японії демонструє, що освіта, наука і технології стали визначальними чинниками їх модернізації та економічного зростання, набуваючи різних форм залежно від історичних, демографічних і ресурсних умов. Сінгапур сформував модель розвитку людського капіталу через жорстко керовану освітню систему, мовну уніфікацію та селекцію талантів. Республіка Корея перейшла від трудомістких галузей до науково-технологічного потенціалу, спираючись на масову технічну освіту, поширення англійської мови, державні інвестиції в науково-технологічні проекти та конкурентне освітнє середовище. Японія, маючи індустріальний досвід, обрала розвиток наукомістких галузей і координацію між державою, корпораціями та науковими установами. Усі три моделі підтверджують, що інвестиції в знання, інновації та людський капітал є ключовими для економічного розвитку в умовах обмежених ресурсів і глобальної конкуренції.

3.2. Взаємодія держави та великого бізнесу: досвід Сінгапуру, Республіки Корея та Японії

У Сінгапурі, з огляду на початкову відсутність власного великого приватного бізнесу, брак відповідного історичного досвіду та відповідно до обраного державного курсу, не відбулося формування вітчизняних національних корпоративно-кланових конгломератів, як це сталося в Кореї та Японії. Нішу великого бізнесу уряд свідомо відвів іноземним транснаціональним корпораціям, розглядаючи їх як ключове джерело інвестицій, технологій і управлінського досвіду. Натомість у Республіці Кореї та Японії сформувався саме національний великий бізнес, представлений відповідно чеболами в Кореї та кейрецу в Японії, причому корейська модель корпоративного розвитку свідомо наслідувала японський зразок.

Сінгапур, перебуваючи в умовах відсутності природних ресурсів, обмеженої території та власного підприємницького класу, з перших років незалежності зробив стратегічну ставку на залучення іноземного капіталу. На відміну від багатьох країн “третього світу”, де транснаціональні корпорації сприймалися як форма неокolonіалізму, уряд Сінгапуру розглядав їх як ключове джерело інвестицій, технологій і управлінського досвіду. Прем’єр-міністр Лі Куан Ю сказав: “Як би ми чекали, поки наші торговці стануть підприємцями, ми б померли з голоду” [18].

Для співпраці з іноземними інвесторами та уникнення взаємодії з численними департаментами і міністерствами було створено єдине Управління економічного розвитку [16]. Його завданням було поширення інформації про інвестиційні можливості в Сінгапурі та створення для інвесторів ідеальних умов — земля, електропостачання, вода, охорона праці, безпека тощо. Першим керівником став Хон Суй Сен, який особисто переконував закордонні компанії інвестувати в Сінгапур і брав участь у відкритті їхніх філіалів [18].

Лі Куан Ю був переконаний, що важливо справити гарне враження на інвесторів і показати, що сінгапурці є працьовитими та дисциплінованими працівниками, а Сінгапур — безпечним місцем для інвестицій. Для цього

кожного бізнесмена, який прибував у місто, провозили охайною дорогою з аеропорту до готелю з кущами й деревами обабіч. У районі Істана вони бачили зелену оазу в 36 гектарів із парком, бездоганим газоном і полем для гольфу, що створювало враження Сінгапуру як цивілізованого місця для інвестицій [10].

Щоб остаточно покласти край сумнівам іноземних інвесторів щодо кваліфікованості сінгапурських працівників, Лі Куан Ю залучив закордонних спеціалістів для створення центрів професійної освіти, де викладали інструктори з-за кордону. Після 4–6 місяців навчання в умовах, подібних до виробничих, працівники ставали кваліфікованими і фабрики охоче брали їх на роботу. Завдяки інвестиціям у Сінгапурі до кінця 1970-х років було видано 390 сертифікатів на безподатковий статус терміном до 5 років для іноземних компаній [64]. Після 1975 року економіка пожвавилась настільки, що керівництво держави вже могло вибирати джерела інвестицій, надаючи перевагу окремим компаніям і бізнесам.

У Сінгапурі не сформувалися національні корпоративні об'єднання, подібні до японських чи корейських кланів, що було зумовлено як історичними обставинами, так і свідомим політичним вибором. Коли прем'єр-міністра Лі Куан Ю попросили назвати в чому секрет успіху його держави, він відповів: “довіра” [20]. Саме для забезпечення довіри до себе, сінгапурський уряд прикладав чималих зусиль. Держава створила максимально сприятливі умови для іноземного бізнесу, централізувавши роботу з інвесторами, забезпечуючи податкові пільги, інфраструктуру та інституційну стабільність. Таким чином, економічне зростання Сінгапуру ґрунтувалося не на привілейованих національних корпораціях, а на глибокій інтеграції у світову економіку через транснаціональний капітал.

Натомість Республіка Корея пішла іншим шляхом, який значною мірою наслідував японський досвід. У 1960-х рр. за правління Пак Чон Хі держава сприяла утворенню потужних експортно-орієнтованих конгломератів — чеболів. Слово “чебол” в перекладі з корейської означає “заможний клан”. По суті чеболи є сімейними династіями, які спадково керують своїми

конгломератами із багатьох сфер економічної активності. В часи Пак Чон Хі, ці корпорації могли розраховувати на пільгові державні позики і постійні замовлення, але їх робітники не мали права страйкувати під загрозою репресій з боку військового режиму [9].

Чеболів в Південній Кореї досить багато, але серед них виділяється велика п'ятірка – “Samsung”, “Hyundai”, “LG”, мобільний оператор “SK group”, будівельно-розважальний конгломерат “Lotte group”, який до того ж є одним із провідних власників мереж магазинів безподаткової торгівлі у світі, якому також належать найбільші універмаги в країні [48].

У корпорації “Samsung” (“три зірки”) працює так багато корейців, що Республіку Корею часто називають “Республікою Samsung”. Після корейської війни Лі Бьон Чхоль, засновник компанії, завдяки зв'язкам (його батько був другом першого президента Лі Син Мана) отримав доступ до державних замовлень на поставку локшини, цукру, риби та товарів першої необхідності. Невдовзі “Samsung” побудував у Судонгу цукровий завод, що переріс у найбільший харчовий холдинг. У 1954 р. компанія відкрила найбільшу фабрику з виробництва шерстяної тканини, у 1958 р. — власний банк і страхову фірму. У 1993 р. чебол “Samsung” став провідним виробником пам'яті та напівпровідників, а з середини 1990-х випускає мобільні телефони і нині пропонує найбільший у світі асортимент смартфонів [55].

В 1940-х рр. кореець Ку Ін Хой розпочав виробництво порошку для зубів, який швидко став хітом, оскільки більшість жителів країни чистили зуби сіллю. На основі цього порошку пізніше була створена зубна паста “Lucky”. Після Другої світової війни він відкрив компанію “Lucky Chemical”, яка в 1953 р. першою почала продавати зубну пасту в пластикових упаковках. Для цього компанія відкрила завод з виробництва пластику, де виготовляли також інші пластмасові вироби — від мильниць і розчісок до водопровідних труб [40].

В 1958 р. утворюється компанія “Gold Star”, яка зайнялась виробництвом побутової техніки для внутрішнього вжитку Кореї. У 1959 р. вона випустила

перше корейське радіо, а пізніше — холодильники, кондиționери і ліфти. У 1995 р. “Gold Star” і “Lucky Chemical” об’єдналися в корпорацію “LG” [40].

В 1946 р. підприємець Чон Жу Йон відкрив майстерню з ремонту автомобілів і назвав бізнес “Hyundai” (“сучасний”). З 1950-х років компанія займалась не лише ремонтом авто, а й відновленням зруйнованої війною інфраструктури та будівництвом казарм для американських військових, отримуючи важливі контракти від уряду, зокрема на будівництво дамби Соян і швидкісної магістралі між Сеулом та Пусаном [32]. Паралельно “Hyundai” перейшла до виробництва автомобілів: спершу спільно з “Ford”, а згодом створила перший вітчизняний автомобіль “Hyundai Poni” [8].

На відміну від японських кейрецу, корейські чеболи більш династично-заангажовані на конкретних сім’ях та ієрархічно структуровані зверху до низу. За життям власників конгломератів-чеболів у країні стежать з особливим інтересом. Про це навіть знімають серіали та ток-шоу. Чеболи відіграють як позитивну, так і негативну роль в економіці країни. Їхні власники часто стоять поза законом і ухиляються від сплати податків. Крім того ці корпорації нав’язують дрібним фірмам свої умови і останні позбавленні вибору. Спроби чеболів захопити нові галузі економіки призводять до банкрутства малих і середніх фірм [65].

У 1997 р. крах азійської фондової біржі похитнув могутність чеболів: амбітні плани та ризикові операції спричинили фінансову кризу, оскільки орієнтована на зовнішні ринки економіка виявилась вразливою до міжнародної фінансово-кредитної сфери. У листопаді–грудні 1997 року південнокорейський вон втратив половину своєї вартості, а державний борг сягнув 200 мільярдів доларів, що призвело до банкрутств, зростання безробіття та закриття підприємств. У відповідь МВФ надав найбільшу в своїй історії позику в 57 мільярдів доларів із вимогою реструктуризації чеболів, позбавлення їх неправомірних функцій і закриття неприбуткових філій [33].

Уряд Південної Кореї не перешкоджав створенню великих монополій, оскільки країні потрібно було швидко розвиватися, щоб вирватися з бідності, а

дрібні приватні фірми не могли конкурувати з великими іноземними компаніями. Корейське керівництво бачило можливість швидкого розвитку промисловості не через ринок із нуля, а шляхом підтримки вже існуючих бізнесів. Однак з часом це рішення призвело до неоднозначних наслідків, з якими корейцям ще довго доведеться мати справу.

Японія, у свою чергу, ще до Другої світової війни мала досвід існування потужних фінансово-промислових кланів – дзайбацу, які після війни були ліквідовані американською окупаційною адміністрацією Дугласа Макарута. Проте з приходом до влади в країні Ліберально-демократичної партії відбулося повернення до кланової моделі в оновленому вигляді системи кейрецу (з японської – “ряд, порядок”) [5]. На відміну від дзайбацу, де в основі лежала жорстка ієрархія з однією сім’єю на чолі, кейрецу вибудовуються по горизонтальному принципу. На практиці це означає, що абсолютно різні за своєю сферою діяльності фірми, починаючи від виробників автомобілів, харчової продукції, одягу, закінчуючи мережами супермаркетів, котрі всі ці товари реалізують, будучи при цьому відносно рівними між собою, об’єднуються довкола єдиної фінансової структури (банку) в кейрецу з метою координації своїх комерційних дій.

Через жорстку корпоратизацію економіки в Японії, як і в Кореї сильно ускладнились умови для функціонування малого та середнього бізнесу. Фактично він був відсутній і існував лише в рамках і в підпорядкуванні цих самих великих корпорацій кейрецу [64]. В основі японської корпоративно-кланової системи періоду економічного зростання лежить три положення:

- 1) “Пожиттєвий” найм – означає, що якщо людина влаштувалась у молодості, наприклад, у корпорацію “Toyota”, то там вона, скоріш за все, пропрацює до кінця життя, а також там же, імовірно, працюватимуть її діти й онуки. Якщо вона захоче звільнитися, їй можуть дати таку характеристику, з якою її не візьмуть на роботу, а колеги вважатимуть зрадником. Про негативну сторону корпоративної економіки Японії свідчить і термін “каросі”, що означає смерть від перепрацювання та стресу на робочому місці [17].

2) Система оплати праці відповідно до стажу (система “ненко”) – чим довше людина працює – тим вищу посаду займає і тим більшу заробітну плату отримує [67]. При цьому особистісні якості та досягнення тут відходять на другий план.

3) Профспілковий рух на підприємствах – без нього в умовах жорсткої корпоратизації економіки, робітник в Японії був би не найманим працівником, а фактично рабом. Саме розвинений профспілковий рух створює необхідний баланс між могутністю корпорацій та інтересами і правами робітників [13].

Однією з найбільш успішних і відомих японських кейрецу є компанія “Sony”, яка була заснована японцем Акіо Моріта і його партнер Масару Ібука в жовтні 1945 року як Токійська телекомунікаційна інженерна корпорація. Спершу Моріта і його команда займалися ремонтом і виготовленням радіоприймачів, трансформаторів і фонографів. Прочісуючи місто, вони збирали всі деталі та запчастини, які їм попадалися і в спартанських умовах організовували свою роботу [57]. В зруйнованій війною Японії, вироби електроніки були в гострому дефіциті, а тому маленька, але жвава компанія “Sony” забезпечила невдовзі собі замовлення на електролампові вольтметри, магнітофони, замовлення від Японських національних залізних доріг та інших державних структур.

В 1950 р. “Sony” здійснила прорив, випустивши перший портативний магнітофон. Діяльність компанії зробила значний вклад в економічний розвиток Японії. В серпні 1955 року “Sony” випустила тонкий і компактний портативний транзисторний радіоприймач TR-55, який вразив ринок. В перший рік компанія продала близько 500 тисяч таких приймачів, заробивши 2,5 мільйона доларів прибутку [57]. Виробники електроніки в США та в інших розвинених країнах віднеслись скептично до винайдення транзисторного радіоприймача, надаючи перевагу електроламповій технології. Проте, японці побачили в цьому шанс вклинитись в світовий ринок та заробити дефіцитну іноземну валюту. Значна частина споживчих приладів, що вироблялись в Японії, була переведена на транзистори, завдяки чому з 1957 по 1962 рр. виробництво електротехнічної

продукції в країні зросло майже в 5 разів [56]. З кожним роком “Sony”, як і інші японські корпорації багатіли та могутнішали.

Японська держава активно допомагала кейрецу, водночас застосовуючи протекціоністські механізми для обмеження конкуренції з боку іноземних корпорацій. Прикладом цього стала політика обмеження імпорту електроніки та регулювання доступу американських компаній, зокрема “IBM”, до японського ринку. Уряд підвищив тарифи на ввіз електронної продукції з 15% до 25% і розпочав реалізацію політики “купуй японське” [45]. Окрім цього була створена Японська корпорація електроніки і комп’ютерів, яка купляла комп’ютери у виробників і здавала їх в оренду користувачам, що дозволяло японським компаніям конкурувати з “IBM” та іншими закордонними фірмами. До 1981 року дохід від здачі в оренду комп’ютерів склав 5,6 мільярдів доларів. Після переговорів між “IBM” та Міністерством зовнішньої торгівлі та промисловості, вдалось досягти компромісного рішення, згідно з яким японська сторона дозволила компанії “IBM” виробляти та реалізовувати комп’ютери на території Японії, в обмін на це компанія передавала ліцензії на свої патенти всім японським виробникам комп’ютерної техніки [56].

Завдяки стратегії японського уряду, яка полягала в тому, щоб обмежити імпорт і одночасно через патентні угоди отримати доступ до іноземних технологій, продукування електротехнічного обладнання зросло. Так, виробництво інтегральних схем збільшилось в 4 рази – з 30 мільйонів доларів доходу від їх виготовлення в 1968 р. до 114 мільйонів доларів в 1970 р. [64].

Таким чином, Республіка Корея зі своєю системою чеболів значною мірою наслідувала японську модель кейрецу, адаптувавши її до власних умов. Обидві країни зробили ставку на національні корпоративні структури, захищені державою від надмірного впливу іноземного капіталу. Сінгапур же, навпаки, сформував альтернативну модель розвитку, у якій провідну роль відігравали транснаціональні корпорації, а держава виступала не захисником національних кланів, а гарантом стабільності, довіри та відкритості економіки.

3.3. Специфіка економічних реформ в Сінгапурі, Республіці Кореї та Японії

В другій половині XX століття, Республіка Корея та Японія, опинившись у подібних і в цей же час специфічних геополітичних умовах, обрали різні, але взаємодоповнювальні моделі економічних реформ, що поєднували активну роль держави з ринковими механізмами. Попри спільну орієнтацію на експорт, індустріалізацію та технологічну модернізацію, Сінгапур зробив ставку на відкритість для іноземного капіталу, патерналістську роль держави в реалізації соціальної політики й ефективну адміністрацію, Корея та Японія – на союз уряду з національним бізнесом та складну систему індустріальної координації через державні інституції і продуману законодавчу базу. Порівняльний аналіз цих трьох кейсів дозволяє виявити як спільні риси “азійських економічних див”, так і принципові відмінності в підходах і траєкторіях розвитку, що й визначає специфіку реформ у кожній з цих країн.

Отримавши незалежність у 1965 р., Сінгапур зіткнувся з низкою серйозних соціально-економічних викликів. Однією з головних проблем був високий рівень безробіття, який у 1966 р. сягав 14%. Ситуація могла ще більше погіршитися після виведення британських військ з острова, адже військові бази створювали близько 20% ВВП країни та забезпечували роботою понад 60 тисяч місцевих жителів [18]. Тому уряд був змушений діяти на випередження і створювати нові джерела зайнятості ще до остаточного відходу британців.

Одним із перших рішень став розвиток туризму як трудомісткого сектору економіки. Сінгапурський уряд навіть створив спеціальну державну агенцію, для розвитку туризму. На її чолі був призначений місцевий кіномагнат Ранма Шоу, котрий завдяки досвіду роботи у кіноіндустрії, добре розумівся на довіреній йому сфері. За його дорученням для Сінгапуру був розроблений власний туристичний символ країни – “Мерлайон” (лев із хвостом русалки) [18].

Туризм частково зменшив безробіття, але не міг вирішити проблему повністю. Країні потрібна була власна промисловість. Для цього уряд вжив заходів щодо підтримки вітчизняного виробника і місцевих підприємців, які

відкривали невеличкі фабрики й виробляли рослинну олію, косметику, антимоскітні сітки чи туалетний папір. Проте, такі примітивні види промисловості не могли задовольнити потреб країни.

Виходом стало створення сприятливого інвестиційного середовища та залучення іноземного капіталу. Серед промислових галузей Сінгапурський уряд в першу чергу надавав перевагу ремонту та розбиранню на металобрухт кораблів, машинобудуванню, хімічній промисловості, а також виробництву електричного обладнання й приладів. Найбільших успіхів Сінгапур досяг саме в останньому. Електронна промисловість покінчила з безробіттям в державі й перетворила Сінгапур на одного з основних світових експортерів електроніки. Лише за 1969 р. в Сінгапурі було відкрито 52 нові фабрики й створено 17 тисяч нових робочих місць. А 1970 в р., завдяки іноземним інвестиціям було створено вже 20 тисяч робочих місць [64].

Важливу роль у формуванні довіри західних інвесторів відіграло ставлення керівництва до британської спадщини. Лі Куан Ю особисто наполіг, щоб в місті залишився пам'ятник Серу Томасу Рафлзу – британському колонізатору, що заснував Сінгапур у 1819 р. Цим самим Лі Куан Ю дав зрозуміти, що Сінгапур приймає британське минуле [20]. Як би це дивно не звучало, проте, Сінгапурові “пощастило” з колонізаторами. Їх колишня метрополія не намагається зараз їх знову завоювати, тому сінгапурці можуть дозволити собі залишити пам'ятки колоніальної доби. Коли британські війська остаточно пішли з острова, то зусиллями сінгапурської дипломатії, вдалось переконати їх не знищувати своє майно, як вони робили це в інших колоніях. Так колишні військові верфі стали суднобудівними заводами, армійські авіабази перетворились на цивільні аеродроми, острів Блakan Маті, де раніше розташувався британський батальйон гурків, перетворився на туристичний курорт “Сентоза”, а армійський комплекс Пасір Панджаг став кампусом Національного Університету Сінгапуру, що сьогодні вміщує 26 тисяч студентів [18].

Паралельно з промисловими реформами Сінгапур перетворювався на фінансовий центр. Стати однією з фінансових столиць світу, наряду з Цюрихом, Франкфуртом та Сан-Франциско йому допомогло вигідне географічне розташування, адже знаходячись в Сінгапурі, практично в центрі східної півкулі, дуже зручно здійснювати фінансові операції, в той час, як в Сан-Франциско чи Франкфурті ніч. Саме із перетворенням Сінгапуру на фінансовий центр Азії у світі з'явилась цілодобова система банківського обслуговування [26].

Свого успіху у фінансовій справі Сінгапур досягав поступово. Розпочалось все із створення Валютного комітету та Управління з монетарної політики. На відмінну від більшості країн, Сінгапур не став засновувати свого власного центрального банку. Право емісії грошей було покладено на Валютний комітет, котрий робив це лише тоді, коли було відповідне підкріплення сінгапурського долара іноземною валютою [46].

Як і в справі залучення інвестицій, в фінансово-банківському ділі, найважливішим завданням сінгапурського уряду було забезпечити довіру до себе та довіру до своїх фінансово-контролюючих установ. Для цього сінгапурці встали на принциповий шлях дотримання закону та праці за суворими правилами, однаковими для всіх [21]. Щоб ще більше зацікавити міжнародні банківські інституції, Сінгапур навіть відмінив податок на відсотковий прибуток для вкладників-резидентів. За ініціативою керівництва держави, було створено Азійський офшорний доларовий ринок. На ньому здійснювалась торгівля валютою, ф'ючерсами, опціонами, цінними паперами, проводилися синдикування позик, випуск облігацій та управління інвестиційними фондами. Цей ринок зростав вражаючими темпами. У 1997 р. обсяг операцій на Азійському доларовому ринку перевищив 500 мільярдів американських доларів. Однією із заporук успіху, став той факт, що фактично до 1985 року Сінгапур був єдиним гравцем у регіоні у цій сфері [18].

В результаті Сінгапур перетворився на один із світових фінансових центрів, поступаючись лише Лондону, Нью-Йорку та Токію. Цього вдалось

досягнути завдяки домінуванню закону, прозорості та чесності правил, незалежності судових установ, а найголовніше грамотності політики уряду та його далекоглядності.

Головним недоліком сінгапурської банківської системи була її консервативність. Сінгапурські банки, як правило, діяли на ринку дуже обережно, не ризикуючи грошима та накопичуючи надмірну кількість капіталу, не пускаючи його в рух. По відношенню до вітчизняних банків, уряд поводився надто протекціоністськи. Така політика не відповідала вимогам та потребам глобалістського світу. Щоб зберегти свій статус фінансового центру, Сінгапур вдався до реформ власної фінансово-банківської системи. Зайнявся цим Лі Сян Лун, син Лі Куан Ю. Він особисто очолив Управління з монетарної політики та пом'якшив обмеження, які існували до того в банківському ділі [20]. Він змінив правила інтернаціоналізації сінгапурського долара, полегшив доступ до біржової торгівлі, дозволив іноземним банкам відкривати в Сінгапурі свої відділення та банкомати, скасував обмеження на участь іноземного капіталу у володінні місцевими банками. Це дозволило адаптувати сінгапурську фінансову систему під умови сучасності [46].

Водночас уряд вирішував соціальні питання. Прем'єр-міністр Лі Куан Ю, був глибоко переконаний, що кожна сінгапурська родина має право на власну приватну оселю. Для сінгапурців, котрі прибули сюди як мігранти, не мали глибокого спільного національного та історичного минулого, належали до різних етнічних та релігійних груп, саме відчуття приватної власності, почуття дому, мали стати консолідуючим фактором, що згуртує сінгапурський народ. Лі Куан Ю запевняв, що усі батьки, чиї сини проходять військову службу, повинні одержати змогу придбати власне житло, щоб їх діти знали кого і що вони захищають [20].

Щоб вирішити завдання забезпечення сінгапурців житлом, уряд створив спеціальне Управління житлового господарства та розвитку (УЖГР). Новостворене управління запропонувало програму покупки житла в кредит на досить вигідних умовах, терміном до 15 років [54]. Проте, задум провалився, бо

більшість громадян Сінгапуру не могли собі дозволити сплатити перший внесок розміром 25% від загальної вартості квартири. Тоді Лі Куан Ю змінив стратегію. За його дорученням було реформовано Центральний фонд соціального забезпечення, що існував ще з колоніальних часів, зобов'язавши усіх громадян Сінгапуру вносити в нього щомісячний внесок із зарплатні. Накопичені в результаті кошти, люди змогли використати на сплату першого внеску за житло, а потім вже з цього ж фонду, впродовж 20 років виплачувати решту суми. Підвищення розміру внесків до Центрального фонду соціального забезпечення відбувалося поступово, від 5% на початку реформи, до 25% у 1984 р., від загального розміру зарплатні. Кількість охочих придбати зведенні УЖГР квартири збільшилась із близько 6 тисяч у 1967 р., до 70 тисяч у 1996 р.. Станом на 1996 р. УЖГР побудувало 725 000 квартир, з яких в оренду здавалось лише 9%, а в решті квартир, проживали їхні власники. Щоб не допустити створення місць компактного проживання національних меншин, було встановлено відсотковий ліміт у 25% для малайців та 13% для інших національностей на одну багатоповерхівку від загального числа мешканців [18]. Зведені житловим управлінням новобудови відрізнялись між собою стилем, плануванням, враховувались також особливості ландшафту, зберігались при будівництві водойми, потічки, пагорби, краєвиди. Такий підхід дозволив зберегти природню красу острова і перетворити Сінгапур на одне з найпривабливіших міст Азії.

Що стосується медичного обслуговування, то тут Лі Куан Ю придержувався принципової позиції, що медицина повинна бути платною, але в той же час доступною. Навіть за звичайну консультацію у лікаря було встановлена платня – 50 центів, яка з часом збільшувалась [25]. Для того щоб покрити частину витрат на лікування, урядом було прийнято рішення відраховувати щомісяця з зарплатні робітників по 2% до Центрального фонду соціального забезпечення. Згодом розміри відрахувань збільшились до 6%. Уряд намагався розділити витрати на медицину між державою та громадянами, тим самим забезпечуючи високу якість медичних послуг і не допускаючи при

цьому надмірних витрат із бюджету на дану сферу. У 1986 р. верхня межа накопичень у фонді на лікування була встановлена на рівні 15 тисяч сінгапурських доларів [18]. Все що перевищувало цю позначку, поступало на приватний рахунок людини. З кожним роком ця межа підвищувалась.

Лікарні в Сінгапурі були поділені за градацією: від повністю платних і з високим рівнем обслуговування, до таких де держава покривала 80% витрат на лікування, однак послуги там були дещо гіршими [1]. Зростання прибутків та стабільність економіки дозволили людям відчувати фінансову впевненість і звертатись до дорожчих медичних закладів. Центральний фонд соціального забезпечення був використаний і для розподілу пенсій. Так для кожного громадянина Сінгапуру уряд відкрив спеціальний пенсійний рахунок, куди протягом життя, поки він працює, поступають кошти, а при досягненні певного віку, гроші з цього фонду виплачуються йому в якості пенсії. В випадку смерті людини, кошти, що залишились на рахунку, виплачуються згідно з заповітом, без будь-яких затримок і судових процедур [46].

Станом на 1998 рік, загальна сума заощаджень на рахунках Центрального фонду соціального забезпечення сягнула більш як 85 мільярдів сінгапурських доларів. Це без урахування 80 мільярдів уже вкладених у житло, приватну власність та інвестиції [64].

Окремим напрямом реформ стала стабілізація трудових відносин. У 1960-х рр. більшість сінгапурських профспілок перебували під впливом комуністів, що призводило до постійних страйків, демонстрацій і соціальної нестабільності. Лише впродовж 1961–1962 років у країні відбулося понад 150 страйків [1]. Прем'єр-міністр Лі Куан Ю поставив за мету радикально змінити характер трудових відносин і перевести профспілкову боротьбу в мирне та контрольоване русло.

Після резонансного страйку прибиральників 1966 року, коли близько 15 тисяч робітників вимагали збільшити поденну зарплату на 1 сінгапурських долар, що в тодішніх економічних умовах, це зробити було неможливо, уряд жорстко обмежив право на страйк у стратегічних галузях, запровадив

обов'язкові процедури погодження та таємне голосування, що поклало край масовим дестабілізуючим виступам [18].

Паралельно було проведено глибоку реформу трудового законодавства: ухвалено Закон “Про зайнятість”, оновлено норми щодо робочого часу, відпусток, лікарняних, пенсій та умов найму, а також повернуто роботодавцям такі функції, як найняття на роботу працівників, підвищення людей по службі, переведення на інше місце роботи, котрі раніше були перетягнуті на себе профспілками. У 1972 р. створено Національну раду із заробітної плати, яка закріпила принцип узгодження росту зарплат із продуктивністю праці. У результаті Сінгапур сформував стабільну модель соціального партнерства, що дозволила знизити безробіття з 14% у 1965 р. до менш ніж 2% у 1990-х рр. і забезпечити сталий ріст доходів населення [46].

Не менш важливою була боротьба з корупцією. Коли європейці пішли зі своїх колоній в Азії, колишні місцеві національні борці за свободу своїх народів, виявились неспроможними жити за озвученими ідеалами і опинившись при владі, стали грабіжниками своїх держав. Корупція та кумівство глибоко вкорінилися в азійських суспільствах. “Комісійні”, “презенти”, “бакшиш”, “винагорода” стали невід’ємними для азійського способу життя [3].

Винятком не був і Сінгапур. Зловживання владою спостерігалось всюди. “На руку” потрібно було дати всім: від митника в аеропорту до офіцера дорожньої служби на трасі. Платити доводилось навіть лікарям за першу медичну допомогу та комунальникам за виконання ними своїх обов'язків, таких як вивіз сміття.

Прийшовши до влади в Сінгапурі у 1959 р., Партія Народної Дії, очолювана Лі Куан Ю, поставила перед собою мету змінити ситуацію в країні та побороти корупцію, що встигла глибоко просочитися в суспільстві. Офіційно вступаючи на посади Лі Куан Ю та його соратники були одягнені в білому одязі на церемонії складання присяги. Цей колір символізував їх чистоту та порядність. Нове керівництво держави наголосило, що від тепер кожен долар з

державної скарбниці підлягає суворому обліку і має бути використаний за призначенням [18].

Уряд реформував Бюро боротьби з корупцією (ББК), яке в свій час створили ще британці та поклав на нього завдання з контролю сфер, у яких найчастіше відбувались зловживання владою і нечесне збагачення. Робота бюро в основній своїй мірі була направлена на боротьбу з корупцією в верхніх ешелонах керівної вертикалі. А там, де мова йшла про невеликі масштаби хабарів, було спрощено, а то й відмінено бюрократичні процедури, щоб ліквідувати саму можливість зловживання. Разом з тим проводилась кампанія із ознайомленням населення з тим, як поводитись у разі вимагання хабаря. Був змінений застарілий закон “Про боротьбу з корупцією” – розширено визначення хабаря: воно стало включати будь-які блага та послуги, що мали якусь вартість [3]. Посилення законодавства дало співробітникам Бюро боротьби з корупцією повноваження на пошук, аналіз і арешт банківських рахунків та майна підозрюваних у корупції, їх сімей та агентів. Сам факт, що держслужбовець проживає в будинку чи володіє майном, невідповідному його офіційній зарплатні, вже був достатнім приводом для підозри та обшуку. За надання неправдивої інформації слідству вводився штраф, в розмірі 10 тисяч сінгапурських доларів, а в окремих випадках могло бути застосоване позбавлення волі. В 1989 р. штраф за корупційні дії був збільшений до космічних 100 тисяч сінгапурських доларів [15].

Жорсткі покарання та чистки в вищих керівних ланках принесли свій результат. Проте, крім каральних методів, Лі Куан Ю застосовував і заохочувальні. Він зробив зарплати для суддів та держслужбовців просто астрономічними. За це його неодноразово критикувала опозиція, однак на практиці це спрацювало. Людям, які отримали гігантські зарплати стало просто не вигідно і не цікаво брати хабарі, а враховуючи наявність смертної кари в Сінгапурі, то ще й небезпечно [3].

Завдяки грамотному поєднанню “батога та пряника”, сінгапурський уряд всього за 40 років зміг подолати корупцію на всіх рівнях управління та

суспільного життя в державі. Станом на сьогодні Сінгапур є однією з найменш корумпованих країн світу. Низький рівень корупції робить країну привабливою в очах світових інвесторів та є обов'язковою передумовою економічного зростання.

Велика увага приділялася благоустрою міста. Сінгапур пройшов шлях від нетрів і антисанітарії до “тропічної перлини Азії”. Реалізовувалися програми озеленення, очищення річок, створення водосховищ, реконструкції історичних будівель і боротьби з забрудненням повітря. Запроваджувалися жорсткі правила поведінки в публічному просторі. Окремим елементом модернізації став розвиток міської інфраструктури [7].

У 1960-х рр. Сінгапур майже нічим не вирізнявся серед більшості інших азійських міст-мільйонників. Значна частина населення мешкала в нетрях, користувалася примітивними санітарними умовами, а сміття часто викидалося просто на вулиці. Через високий рівень безробіття, багато сінгапурців змушені були займатися незаконними підробітками – продавати якісь дрібниці чи харчі прямо на тротуарах чи на обочинах дороги, таксувати на мопедах або дешевих легкових авто, часто при цьому порушуючи правила дорожнього руху [10]. Індуси, котрі проживали у місті, тримали власних корів, котрих можна було зустріти прямо на проїжджих частинах, що створювало небезпечні дорожні ситуації для автомобілістів. Через ці факти вигляд у сінгапурських вулиць був жахливим.

Прийшовши до влади, Лі Куан Ю та його Партія Народної Дії, поставили перед собою амбітне завдання – перетворити Сінгапур на тропічну перлину південно-східної Азії. Сінгапурський уряд розумів, що респектабельний вигляд міста надасть додаткову мотивацію іноземним інвесторам вкладати сюди гроші. В першу чергу, керівництво держави оголосило програму з озеленення міста [7]. Лі Куан Ю власноруч висаджував молоді дерева на відкриттях нових будівель чи доріг. Щоб збільшити масштаби озеленення, було створено спеціальну службу з висадження дерев при міністерстві національного розвитку [18]. Найважче було виховати в сінгапурцях культуру та побороти їх пагубну

поведінку. Часто траплялось, що жителі міста викопували, щойно посаджені деревця з алей або квіти з клумб для власних потреб, паркували свої мопеди чи автомобілі на газонах, рвали квіти в непризначених для цього місцях. Із цим вдалось справитись поступово, працюючи з підростаючим поколінням, проводячи відповідну кампанію в засобах масової інформації та вводячи жорсткі штрафи за порушення [18].

Річки Сінгапур та Каланг, що протікають через місто, завжди були забрудненими, а їх вода віддавала поганим запахом на велику відстань. В 1977 р., Лі Куан Ю поставив завдання розчистити ці річки та повернути в них рибу. Для цього було здійснено масштабні інженерні роботи, що в умовах міської забудови було серйозним викликом, зокрема, довелось перемістити близько 3 тисяч невеликих підприємств, подальше від річок, щоб їх відходи більше не потрапляли у воду [18]. Оскільки, Сінгапур мав проблеми з власною питною водою і її доводилось імпортувати з закордону, то уряд розпорядився загатити усі ріки та потічки на острові, створивши таким чином десятки невеликих водосховищ. Ідея була в тому, щоб вода з дахів, садів та відкритих майданчиків потрапляла каналами до загачених річок. Завдяки цьому проекту, який був реалізований всього за 10 років, вдалось забезпечити половину потреб Сінгапуру у воді [19].

Щоб позбавитись дрібних торговців, що продавали свої товари прямо на вулицях, в антисанітарних умовах, влада змусила перебратися їх до спеціально обладнаних торгових точок. Щоб допомогти торговцям адаптуватись до нових умов, уряд субсидював їх [10].

Ферми, котрі до того знаходились прямо в межах міста, довелось закрити та знести. Їхнім власникам уряд виплатив компенсації та забезпечив безплатним житлом, однак, навіть попри це, багато з них залишились незадоволеними. Щоб створити у місті пляж, керівництво держави закупило в Індонезії пісок. Сьогодні цей пляж є однією з головних туристичних принад міста. Із кожним таким покращенням, земля в Сінгапурі ставала все дорожчою, особливо в центрі та біля водойм [1]. Оскільки Сінгапур бідний на території, то

його жителі змушені жити, працювати та відпочивати на одній і тій самій площі. А це може бути комфортним лише за умови збереження чистого довкілля. Особливо важлива чистота повітря. Для її забезпечення уряд розпорядився встановити обабіч доріг спеціальні датчики для вимірювання чистоти атмосфери і створив спеціальний відділ боротьби із забрудненням. Щоб мінімізувати шкоду від викидів у повітря з виробництв, сінгапурська влада зобов'язала підприємців озеленювати свої фабрики та територію довкола них [46].

Щоб Сінгапур перестав бути містом нетрів, уряд здійснював програму реконструкції старих і зведення нових будівель. При цьому, на законодавчому рівні надався захист будівлям, що мали історичне значення. В першу чергу це будинки колоніальної доби, найвідоміший з них – Істана, колишня резиденція британської колоніальної адміністрації, а також різноманітні храми: буддистські, християнські, мусульманські [10].

Сьогодні Сінгапур являється ключовим перехрестям усіх повітряних трас в південно-східній Азії. Свого успіху в області авіап перевезень держава досягла поступово. Після отримання незалежності у 1965 р., Сінгапуру у спадок дісталось спільне сінгапурсько-малайське авіапідприємство Malaysia-Singapore Airlines (MSA). Проте, для Малайзії воно було не вигідним, адже Сінгапур перетягував на себе основне авіасполучення в регіоні і аеропорт в Куала-Лумпурі погано розвивався, а в самому штаті компанії переважали сінгапурці. Тож Малайзія прагнула розколоти єдину авіакомпанію на дві. Лі Куан Ю погодився на це, ба більше, він розпорядився допомогти малайцям побудувати в їх столиці авіамайстерні та навчити малайських працівників правильно обслуговувати літаки [18]. Це було зроблено для того, щоб зберегти з Малайзією хороші робочі відносини, адже в випадку жорсткого розриву, вони могли залишити сінгапурську авіандустрію ні з чим.

В 1972 р., в Сінгапурі була створена власна авіакомпанія Singapore Airlines. Перед нею уряд поставив завдання виходу на міжнародний ринок перевезень. Для цього було здійснено реконструкцію вже існуючого аеропорту

Пайя-Лебор та переобладнано колишні британські авіабази Чангі, Тенга та Селеторі під цивільні потреби. Найважливішим став аеропорт в Чангі. Він був реконструйований за 6 років. Для цього було знесено сотні будівель, перенесено тисячі могил на інші кладовища, висушено болота й укріплено морське узбережжя. Коли в 1981 р. аеропорт в Чангі нарешті відкрився, він на деякий час став найбільшим аеропортом в Азії. В 1984 р. в експлуатацію було здано другу злітно-посадочну смугу, завдяки чому можливості аеропорту збільшились удвічі [9].

Вихід Сінгапуру на міжнародний ринок авіап перевезень відбувався поетапно. В 1966 р. Singapore Airlines отримала право здійснювати перельоти до Гонконгу, в 1967 р. в Токіо та Сідней, в 1968 в Джакарту та Бангкок. Найважче було отримати дозвіл на польоти до Лондона, при тому, що британські авіакомпанії в Сінгапур літати могли. Щоб добитись необхідного дозволу від британців, Лі Куан Ю доручив керівництву профспілки аеропорту Пайя-Лебар затримати обслуговування англійських літаків. Під тиском, вже за декілька тижнів британці поступились і видали авіакомпанії Singapore Airlines дозвіл на перельоти в Лондон [18]. Сьогодні Singapore Airlines визнані впливовими гравцями у світовій авіаційній індустрії.

Завдяки високому стандарту обслуговування, інноваційним підходам та гнучкості в адаптації до змін в галузі, компанія здобула великий успіх. Її стратегічне партнерство та визнання у сфері безпеки і сервісу роблять Singapore Airlines ключовим гравцем, здатним ефективно конкурувати та пристосовуватися до сучасних викликів авіаційного ринку.

Територія держави Сінгапур на 100% урбанізована. Фактично вся країна є одним великим містом. В таких умовах транспортні затори на вулицях перетворюються на проблему національного характеру. Щоб її вирішити, уряд вдався до ряду не дуже популярних заходів. Коли в 1975 р. затори в Сінгапурі досягли велетенських масштабів. Керівництво держави, після кількомісячного обговорення цього питання у засобах масової інформації, ввело збір із автівок, котрі в'їжджали в діловий центр міста у годину "пік". Було введено

спеціальний дозвіл на в'їзд в центр, який коштував 3 сінгапурських долари в день. Місячний абонемент вартував дешевше. Цей дозвіл водії мали ставити під лобове скло своїх автомобілів, щоб його було добре видно. Щоправда виняток був зроблений для автомобілів із 4 пасажирами. Вони могли в'їжджати будь куди без спеціальних дозволів на те [7].

Проте, ці дії не могли вирішити проблему заторів на дорогах повністю. Зростав рівень життя сінгапурців, їх дохід, а разом із цим кількість машин на дорогах. Уряд змушений був ввести особливий дозвіл на покупку автомобіля громадянами. Це викликало незадоволення серед людей. Ціни на ці дозволи сягнули астрономічних висот. Так для покупки автомобіля з об'ємом двигуна 2000 см³, громадянин мусів сплатити владі суму в більш ніж 100 тисяч сінгапурських доларів [16]. Однак, для міста-держави це був єдиний вихід. Завдяки цим дозволам, влада отримала дієвий інструмент контролю кількості автівок на дорогах. Зусиллями уряду, щорічне збільшення автомобілів в Сінгапурі було обмежене 3% [18].

В 1998 р., уряд ввів спеціальну електронну систему оплати за користування дорогами. На склі кожного транспортного засобу в Сінгапурі. Закріплюється спеціальна смарт-карта, з котрої при проїзді під спеціальним порталом на дорозі знімається плата. Вартість проїзду залежить від довжини обраного маршруту [1].

Нарешті, щоб остаточно позбутися проблем з заторами, в Сінгапурі було зведено метро. Підземний громадський транспорт став ефективним рішенням зменшення навантаження з міських доріг [7]. Уряду Сінгапуру вдалось побороти проблему заторів на вулицях, що в умовах міста-держави є стратегічним завданням самого існування.

Таким чином, економічне зростання Сінгапуру стало результатом комплексної державної стратегії, що поєднала індустріалізацію, залучення іноземних інвестицій, фінансові реформи, соціальну політику, боротьбу з корупцією та глибоку модернізацію міського простору.

Щодо Кореї, то до початку 1960-х років, вона була бідною, слаборозвиненою країною з розміром національного доходу на душу населення 82 долари США. В структурі економіки переважав аграрний сектор, де вироблялося 38,7% ВВП, а частка добувної обробної промисловості складала лише 15,4% [62]. При потребі в імпорті в 200 мільйонів доларів, корейський експорт в 1961 р. складав лише 50 мільйонів доларів. Дефіцит торгівельного балансу ставав важким тягарем для економіки держави [24].

У 1960-ті рр., коли національне підприємництво було на низькому рівні розвитку, роль державного контролю і регулювання в економіці була дуже велика. У 1953 р. було прийнято, розроблений американськими фахівцями “План Натана”, що мав забезпечити країні швидке економічне зростання. Пріоритетними напрямками економіки стали ті галузі, які могли виробляти конкурентоздатну на зовнішніх ринках продукцію [22]. Завдяки порівняно дешевій робочій силі та зарубіжним інвестиціям Південна Корея зуміла досягти значних успіхів на регіональному ринку й на ринках в інших частинах світу. Патенти закуповувались закордоном, а кредити разом із грантами надходили з США, які були зацікавлені у створенні капіталістичного анклаву в материковій східній Азії [13].

З бурхливим розвитком приватного бізнесу в 1970-ті рр., держава поступово здійснює перехід від директивного до індикативного планування, використовуючи, насамперед, стимули, які регулюють активність приватного бізнесу. Вибравши шлях розвитку на експортну орієнтацію, Корея почала проводити жорстку імпорتنу політику. Пріоритетними завданнями зовнішньоекономічної політики на період до 1980-х років були захист інтересів національних виробників на внутрішньому ринку і сприяння забезпеченню потреб експортних галузей у необхідному промисловому устаткуванні, а також сировині, напівфабрикатах і комплектуючих виробках [23].

З метою створення умов для динамічного і стабільного розвитку економіки, в 1962 р. за ініціативою уряду розпочато реалізацію першого 5-ти річного плану. Держава почала підтримувати стратегічні галузі економіки та

сприяти їхньому розвитку (цементна, нафтопереробна промисловість, виробництво мінеральних добрив) з метою заміни імпорту продуктами місцевого виробництва, а також створення базової інфраструктури – шосейних та залізних доріг, ліній електропостачання [44]. Проте в зв'язку з обмеженістю внутрішнього ринку, нестачею коштів і сировинних ресурсів, при реалізації даної політики виникли певні перешкоди. Це змусило південнокорейський уряд здійснити низку заходів, головними з яких були: посилення контролю за використання валютних ресурсів з тією метою, щоб основна їх частка використовувалась для закупівлі дефіцитних засобів виробництва; здійснення державної підтримки експортерів для збільшення валютних надходжень у країну; встановлення пільгових тарифів на електроенергію та транспортні витрати для підприємців; зниження, а в деяких випадках повна відміна мит на імпорт промислового устаткування, сировину і комплектуючі виробів; надання субсидій підприємця, що орієнтуються на зовнішні ринки. Таким чином, загальний обсяг пільг, що одержали експортери від держави склав 12-14% від суми всього промислового експорту країни [24].

З середини 1960-х років в експортній стратегії головна роль відводиться текстильній, взуттєвій, деревообробній галузям, які базуються на головному ресурсі країни – дешевій робочій силі. Завдяки цьому, протягом десятиліття, корейський експорт щорічно збільшувався на 40%, підтримуючи динамічний розвиток всієї економіки (темп економічного зростання становив 8% на рік) і зайнятості. З метою захисту національного підприємництва, уряд, вибираючи між прямими іноземними інвестиціями та зовнішніми іноземними позиками, переважно надавав перевагу останнім [44].

Лише в 1990-х рр. режим доступу зарубіжних капіталів був суттєво лібералізований. В 1998 р. був прийнятий закон “Про заявочний принцип реєстрації іноземних інвестицій”. Для розширення джерел інвестування було підвищено норму банківського проценту, видано спеціальний закон про заохочення припливу іноземних капіталів, упорядковано валютне регулювання, проведено ревальвацію і встановлено єдиний курс національної валюти,

відкрито вільні економічні зони. Результатом такої політики став швидкий розвиток експортних галузей промисловості. Проте повністю закритими для зарубіжних інвесторів залишаються вилов риби, теле- і радіомовні станції та існують певні обмеження ще для 17 галузей, наприклад в сфері освіти [44].

У 1970-х рр. корейська економіка, яка до того опиралась на розвиток трудомістких галузей легкої промисловості, зіткнулася із серйозними обмеженнями, що були викликані зростанням рівня заробітної плати і посиленням конкуренції на зовнішніх ринках з боку країн, що розвиваються. В зв'язку з цим, головний акцент в економічній політиці Кореї зміщується на розвиток машинобудування і хімічної промисловості. Починають розвиватися такі галузі, як будівництво контейнеровозів і танкерів, автомобілебудування, виготовлення побутової електроніки, напівпровідників, хімікатів і продукції нафтопереробної галузі [8]. Така великомасштабна структурна перебудова економіки породила певні труднощі: нестачу капіталів, технологій, кваліфікованих кадрів, зниження уваги до галузей легкої промисловості.

З 1976 року відбувається поступове зменшення імпортних тарифів. В результаті мита, які ще в 1978 р. становили 35%, зменшились до 25% у 1980 р. [62]. Поступово зменшується і підтримка вітчизняних експортерів. Основними засобами підтримки стають можливості одержання кредитів за зниженими відсотковими ставками, пільги на імпорт комплектуючих і сировини [44].

Структура зайнятості в Республіці Кореї також зазнала помітних змін після того, як в 1960-х рр. країна встала на шлях реформ. В 1963 р. в сільському господарстві, лісовій і рибній промисловості було задіяно близько 63% працездатного населення. Забігаючи наперед, станом на 2008 рік, частка зайнятості в цих галузях склала лише 7,2%. В свою же чергу, частка зайнятості в сфері послуг навпаки виросла від 28% в 1960-ті, до 75,4% у 2008 р. [11].

В 1986 р. парламент Кореї прийняв закон “Про мінімальну зарплату”, в 1987 р. – закон “Про принципи справедливого найму”, в 1990 р. – закон “Про розвиток зайнятості і професійну реабілітацію інвалідів”. На початок 1990-х рр. уряд з метою вирішення проблеми безробіття ініціював прийняття декількох

важливих законів, в тому числі закон “Про страхування зайнятості”(1993), “Основний закон про політику в сфері зайнятості ”(1995), закон “Про розвиток професійного навчання”(1997), що створило юридичну основу для реалізації політики забезпечення працевлаштування [44].

В зв’язку з низькою народжуваністю та старінням людських ресурсів, урядом Республіки Кореї були реалізовані заходи, націлені на підвищення рівня зайнятості жінок та людей похилого віку. Вони включають боротьбу з дискримінацією на роботі, допомогу в поєднанні кар’єри з сімейним життям та часткове вирішення проблеми переривання професійного зростання вагітністю і народженням дитини. Крім того було збільшено вік виходу на пенсію.

Разом з успіхами в економіці, відчутно покращилось і здоров’я жителів Південної Кореї. В 1960 р. середня тривалість життя чоловіків в країні складала 51 рік, а у жінок – 54 роки. В 2007 р. ці показники виросли до 76,1 і 82,7 років відповідно [14]. Уряд ввів ряд соціальних програм, націлених на покращення життя літніх людей, зокрема це включає виплати допомоги, введення системи пенсійного забезпечення по віку, розширення можливостей працевлаштування для людей похилого віку, особливі пільги в сфері медичного обслуговування. В результаті підвищення рівня життя і покращення якості медицини, різко знизився й коефіцієнт дитячої та материнської смертності. В 1985 р. витрати на медицину в Кореї складали 85 тисяч вон на людину в рік, а до 2003 р. цей показник виросте до 840 тисяч вон. Кількість лікарень і чисельність медичного персоналу в країні постійно збільшується. В 1975 р. там нараховувалось 11 тисяч 188 закладів медицини, а до 2007 року їх число виросте до 52 тисяч 914 закладів. Кількість лікарів збільшилась з 16 тисяч у 1975 р. до 91 тисячі в 2007 р. [62].

Поєднання новітніх технологій в медицині і відносно низької вартості обслуговування призвели до збільшення числа іноземців, які приїжджають в країну з метою отримання медичних послуг. До найбільш популярних галузей медичного туризму в Кореї відносяться косметичні послуги та пластична хірургія. Південнокорейський уряд попідкувався про створення відповідної

інфраструктури, яка дозволяє іноземцям отримувати медичні послуги максимально швидко та комфортно [8].

Процес індустріалізації в Південній Кореї проходив паралельно урбанізації, яка зняла проблему нестачі землі на селі. У 1960 р. лише 27,7% населення проживали в містах, тоді як до 2000 року цей показник зріс до 88,3% [62]. Швидке зростання міського населення спричинило дефіцит житла і різке підвищення цін на землю, тому уряд зробив пріоритетом розширення міських територій і будівництво багатоквартирних будинків. У 1988–1992 рр. було затверджено план будівництва 2-х мільйонів квартир, який перевиконали до 2 мільйонів 700 тисяч, а в 1993–1997 рр. будували по 500–600 тисяч квартир щорічно. Завдяки цьому частка приватного житла зросла з 13,5% у 1985 р. до 52,5% у 2005 р. [44].

Зростання урбанізації та незначна площа території, придатної для сільського господарства створюють загрозу продовольчій безпеці країни. Острів Чечжу забезпечує корейців цитрусовими та чайним листом, а на материковій частині країни вирощують переважно лише рис. Тому Південна Корея, яка самодостатня тільки в морепродуктах, фруктах і рисі, змушена імпортувати 70% продовольства з закордону [62]. Основними експортерами продовольства до країни є США, Китай та Австралія.

Республіка Корея, як і Сінгапур виявилась успішною і в туристичній сфері, адже знаходиться між перенаселеними Японією та Китаєм, прямо на перехресті більшості транспортних маршрутів регіону. Місто Пусан вважається головним осередком обслуговування круїзів у східній Азії. Крім того країна має 12 місць, що знаходяться під захистом ЮНЕСКО, серед яких 11 є архітектурними пам'ятками і 1 – природнім заповідником. Туристам подобаються гірські ландшафти Південної Кореї, її буддистські монастирі та храми, королівські палаци старовинного Сеулу. Всі великі міста пов'язані з аеропортом Інчхона швидкісними поїздами – “кулями”, які розвивають швидкість до 300 кілометрів на годину, що надзвичайно зручно як для жителів

країни так і для туристів. Уряд також має плани поєднати курортний острів Чечжу з материком за допомогою підземного тунелю з залізницею [8].

Використання швидкісних потягів має економічний сенс, адже ними можна дістатися до будь-якого району країни за 2-3 години. Значна увага також приділяється будівництву аеропортів, головний із яких став Інчхонський. Інчхон – це важливий порт, розташований на відстані 50 кілометрів від Сеула, який забезпечує столицю усім необхідним. Аеропорт Інчхон був збудований в 2001 р. напередодні чемпіонату світу з футболу. В 2015 р. його визнають другим найкращим в світі після сінгапурського Чангі. Як і аеропорт Чангі, Інчхон планувався як центр розваг для транзитних пасажирів, тому там можна знайти гольф клуб, два кінотеатри, ковзанку, спа-салон і навіть музей корейської культури. Саме ефективне обслуговування вивело Інчхон на рівень 30-40 мільйонного щорічного пасажиропотоку [14].

Острів Чечжу, відомий теплим кліматом і вулканічними пляжами, приваблює відвідувачів з різних країн. На ньому діє безвізовий режим з КНР, і завдяки розташуванню за годину польоту від Шанхаю він є популярним місцем відпочинку серед китайців. Острів також цікавий для зеленого туризму, спелеологів і медового місяця. Тут розташований другий за завантаженістю аеропорт Південної Кореї після Інчхона, який обслуговує до 23 мільйонів пасажирів щорічно [8]. У країні також діють 17 казино, з яких лише одне доступне для місцевих жителів; вони приваблюють китайських відвідувачів, що уникають Макао через антикорупційний контроль, а також японців, де азартні ігри заборонені, а замість грошей використовують цукерки чи іграшки [14].

Виходячи за рамки досліджуваного періоду, можна заявити, що на сьогодні економіка Республіки Кореї 4-та в Азії та 14-та в світі. Для порівняння ВВП Південної Кореї вище у 44 рази ніж північної, а обсяг зовнішньоторговельних операцій - у 14 разів. В 2014 р. експорт Республіки Кореї становив 1 трильйон доларів, тоді як в КНДР – лише 7,6 мільйонів доларів [23].

Після закінчення Другої світової війни в Японії було встановлено американський окупаційний режим на чолі з генералом Дугласом Макартуром. Першочергово планувалось, що окупація триватиме щонайменше до 1960-х років. Однак, в умовах початку Холодної війни та на фоні конфлікту в Кореї, США змінили свою політику щодо Японії, перетворивши її з переможеної країни на свого союзника та важливий форпост в Азії.

8 вересня 1951 року був підписаний Сан-Франциський мирний договір між Японією та 48 союзними державами (в тому числі й з США), який формально поклав край війні й відновив суверенітет Японії і перетворив її на рівноправного члена світової спільноти, припинивши окупацію, що тривала з вересня 1945 року. Юридично договір вступив в силу 28 квітня 1952 року, саме тоді американська військова адміністрація передала свої функції по управлінню країною японському уряду [13].

За період окупації в Японії було проведено кардинальні перетворення в державно-політичній і економічній сферах, що заклало основи для подальшого стрімкого розвитку Японії. Генералом Дугласом Макартуром та американською окупаційною адміністрацією, в результаті злиття раніше існуючих управлінь та відділів, було створено знамените Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості Японії. Першочергово основним завдання нового міністерства стало керування відновленням зруйнованої економіки країни [5].

В 1949 р. в Японії були прийняті закон “Про іноземне капіталовкладення” та закон “Про контроль над зовнішньою торгівлею”, що дало новоствореному міністерству право на розгляд імпортних закупок, створення спільних підприємств, інструменти контролю над валютними операціями та іноземними капіталовкладеннями. Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості здійснювало практично повний контроль за відбудовою промислової бази Японії і розвитком її зовнішньоторгових відносин [45].

Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості утворило окреме Управління розвитку інформаційних технологій, яке надавало позики для компаній, що займалися розробкою програмного забезпечення. В 1958 р. Японія

випустила свій перший ламповий комп'ютер "MUSASINO-1" [47]. Японський уряд активно сприяв розвитку виробництва електронно-обчислювальних машин. Для цього в 1956 р. був прийнятий акт "Про тимчасові заходи в області машинобудування", який забезпечив можливість отримання пільгових позик на здійснення досліджень в даній галузі та проведення закупок іноземних технологій. В 1957 р. законодавство було доповнене актом "Про розвиток електронної промисловості", який передбачав прямі субсидії, податкові послаблення та капіталовкладення у сфері розробки та виробництва електронної продукції. Для реалізації прийнятих заходів були створені Відділ політики в області електроніки та Рада електронної промисловості [56].

Для розвитку високотехнологічних галузей гостро необхідною була сталь, а тому, незважаючи на те, що металургічна промисловість в Японії сама по собі являлась збитковою, держава зі всіх сил її підтримувала та зберігала на плаву .

В 1971 р. був прийнятий закон "Про тимчасові заходи в галузі розвитку електронної машинобудівної промисловості", згідно з яким пріоритетними визначались три області: 1) комп'ютери і інтегральні схеми; 2) магнітні диски і факсимільне обладнання; 3) розвиток нових методів виробництва в галузі електронного машинобудування [47].

На початку 1950-х років Міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості було практично головним командним органом в економіці Японії. Для того, щоб захистити молоді галузі промисловості міністерство вводило високі тарифи, імпорتنі квоти, суворі інспекційні процедури, контроль за капіталовкладеннями. Міністерство намагалось розпалювати "спортивне" суперництво між японськими компаніями шляхом вибіркової фінансової допомоги. При цьому конкуренція, в класичному її розумінні, між японськими виробниками практично не допускалась, адже країні потрібно було якомога швидше розвиватись, виходити зі своєю конкурентоздатною продукцією на світовий ринок, а не тратити сили та ресурси на внутрішні чвари.

В 1953 р. для розвитку експорту малим підприємствам було рекомендовано створювати експортні картелі (об'єднання компаній для спільної

діяльності на зовнішньому ринку). В 1955 р. був прийнятий закон “Про експортно-імпортні операції” згідно з яким практика створення експортних картелів ставала обов’язковою для малих експортерів [34]. Міністерством зовнішньої торгівлі та промисловості були визначені галузі, що мали стратегічне значення, такі як чорна металургія, суднобудівництво, виробництво станків і нафтохімія [45].

В 1951 р. для втілення в життя спеціальних урядових проектів був створений Японський банк розвитку. Міністерством фінансів був відкритий спеціальний фонд капіталовкладень – “План інвестиційних позик”, який став одним із найважливіших джерел фінансування промисловості [13].

Працюючи в тісному контакті з великим бізнесом, Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості розробило систему становлення нових галузей, відому як “ікусей” [45]. Вона включала в себе такі етапи, як визначення тенденцій розвитку промисловості, видачу валютних кредитів з резервів Японського банку розвитку, надання ліцензій на імпорт іноземних технологій, забезпечення дешевими земельними наділами для розміщення підприємств, тощо. Використовуючи метод “ікусей”, Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості “вирощувало” галузі промисловості, що тільки-но зароджувались і захищало їх до тих пір, поки вони не стануть достатньо сильними, щоб вийти в відкритий ринок. По відношенню до сфер економіки, що втрачали свою актуальність, Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості використовувало примусові стимули в рамках своїх повноважень з метою скорочення надлишкових виробничих потужностей і ліквідації слабких фірм [56].

В 1952 р. парламент Японії прийняв закон “Про забезпечення раціоналізації промисловості”, який забезпечив Міністерству зовнішньої торгівлі та промисловості право надавати субсидії і встановлювати конкретні терміни амортизації (час, протягом якого виробничий об’єкт приносить користь бізнесу і бере участь в формуванні доходу) компаніям, котрі вкладалися в нові машини і обладнання [53].

На етапі економічного росту в 1960-х рр. Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості оновило свою індустріальну політику, що допомогло японській промисловості добитися швидкого росту в процесі реалізації плану удвоєння доходів, висунутого прем'єр-міністром Хаято Ікеда [23].

Проте “всемогутнє” міністерство все таки не було головним фактором японського успіху. Воно тільки визначало напрямки розвитку і забезпечило фінансову підтримку приватному сектору в економіці, який в свою чергу направив великі капітали на освоєння нових технологій, підготовку кадрів, будівництво нових заводів з новим обладнанням. Японське правляче керівництво в лиці Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості радше намагалось узгоджувати свої дії з інтересами приватного бізнесу, аніж диктувати йому свою політику.

В 1970-х рр. японська економіка зіткнулась з серйозними викликами: забруднення довколишнього середовища, дві нафтові кризи, інфляція. В японській мові з'явилися назви декількох нових хвороб: хвороба “ітай-ітай” – отруєння солями кадмію, “іоккаучі” – інтоксикація двоокисом сірки, “мінамата” – ртутне отруєння [56]. Виникали масові рухи, котрі боролися за захист екології. Зрештою, це навіть призвело до відставки прем'єр-міністра Какуея Танакі. Як відповідь, було створено Управління з контролю середовища, в обов'язки якого ввійшли контроль за рівнем шуму і рівнем промислових викидів. Також були підтримані вимоги збільшити капіталовкладення в різноманітні проекти соціальної інфраструктури [53]. Нафтова криза 1973 року нанесла японській промисловості сильний удар, після його економіка країни опинилась в стані інфляції. На початку 1970-х років близько 85% імпортової нафти поступало в Японію з країн Близького сходу [36]. Після того, коли цей потік виявився під загрозою, японський уряд затвердив надзвичайну програму, ввівши в дію два укази: “Про надзвичайні стабілізаційні заходи” та “Про нормалізацію попиту” [45].

Проте, всі ці рішення не змогли корінним чином вплинути на вирішення проблеми. Паралельно дана політика зазнала значної критики зі сторони

громадськості, як “командно-адміністративна”. В відповідь, Рада по структурі промисловості розробила нову концепцію в області промисловості, яка передбачала вивід “брудних” виробництв, розвиток наукомістких галузей і зменшення залежності Японії від імпорту нафти і сировинних матеріалів (з виконанням останнього пункту Японія не справилась й досі). Були також вжиті заходи, котрі стимулювали виведення підприємств із районів перенаселених агломерацій (наприклад агломерація Токіо-Кобе) в віддалені райони [45].

В 1979 р. наступила друга нафтова криза, викликана Ісламською революцією в Ірані (в одному з найбільших постачальників нафти в світі). В кінці того ж року, парламент Японії переглянув закон “Про зовнішню торгівлю і зовнішньоторгові операції” 1949 року, обмеживши повноваження Міністерства зовнішньої торгівлі та промисловості. Фактично на цьому ера “всемогутності” найвідомішого міністерства Японії була завершена [53]. Здійснена лібералізація і послаблення контролю за імпортом виявились своєчасними, адже викликали вже на початку 1980-х років швидкий ріст потоків капіталу, збільшення кількості спільних підприємств і ліцензійних угод з країнами Європи [56].

В цей же період потік передових технологій з США значно зменшується через нову політику адміністрації Рональда Рейгана. По своїм показникам, японська економіка на той момент займала друге місце, поступаючись лише США. Саме занепокоєння японськими успіхами змусило американського президента переглянути свою економічну політику щодо Японії [13]. В зв’язку з цим, тодішній міністр зовнішньої торгівлі та промисловості Японії Кенісі Конага висловився: “До недавнього часу технологічний розвиток Японії базувався на зарубіжних технологіях. Надалі йти цим шляхом більше не можна. Ми повинні добиватися власних результатів. Проблеми розвитку науки і техніки будуть вирішувати люди нового творчого типу. Це вимагає значного ризику, довшого періоду розвитку і набагато більших фінансових ресурсів ніж раніше” [56].

Починаючи з 1980 року Міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості поставило перед собою завдання добитися пришвидшеного

розвитку в чотирнадцяти галузях: космічній, авіаційній, оптичній електроніки, біотехнології, виробництва електронно-обчислювальних машин, роботів, медичної електроніки, напівпровідників, електронної обробки текстів, нових сплавів, керамічних матеріалів, ліків, програмного забезпечення і електронного машинобудування [35]. Компаніям чия продукція морально застарівала і вже не відповідала реаліям часу надавався шанс знайти свою нішу в суміжних галузях, зайнявшись виробництвом наукомісткої продукції. Так до прикладу підприємствам металургічної промисловості рекомендувалось переходити до виробництва нових матеріалів і сплавів, нафтохімічним компаніям – до використання біотехнологій, гнучких виробничих систем і нових хімічних продуктів [24]. “Японська політика в області промисловості націлена на заохочення творчості і відповідно на створення орієнтованих на наукомісткі виробництва структур промисловості – екологічно чистих, ресурсощадних і чутливих на запити ринку.” – заявляв Седанорі Яманака, міністр зовнішньої торгівлі і промисловості Японії в 1982-1983 рр. [56].

З 1946 по 1976 рр. японська економіка зросла у 55 разів. Наприкінці вказаного періоду на Японію припадало 10% світової економічної активності і це при тому, що її площа дорівнює всього 0,3% поверхні Землі [62].

Низький курс єни означав те, що японський товар закордоном залишався порівняно дешевим. Через це Національний Банк Японії прикладав зусиль для того щоб фактично штучно утримувати курс японської валюти на низькому рівні. До прикладу в 1960-х рр. 1 долар США коштував близько 360 єн. Японці спеціально тримали ціни на свої товари в середині країни на високому рівні, для того, щоб збільшити прибуток з внутрішнього ринку, а за отримані кошти імітовано знизити ціни на власну експортну продукцію для споживачів закордоном. Завдяки цьому японські товари заповнили зовнішні ринки, а американські чи інші аналоги були просто не в змозі конкурувати з ними [24].

Важливим фактором, про який неможливо не згадати говорячи про японські економічні здобутки є особливості японського менталітету, а саме їх

здатність співпрацювати одне з одним, підпорядкованість індивіда групі, колективізм, патріотизм [13].

Проте в середині 1980-х років Японські банки допускають серйозної помилки, встановивши надзвичайно низьку відсоткову ставку на позики [60]. В результаті країну наповнили дешеві кредити, які замість розвитку виробництва були спрямовані на спекуляції на ринку землі. Люди купували за позичені гроші землю і нерухомість, чекали поки ціна на них підніметься, а тоді продавали. Коли внаслідок цих махінацій вартість на нерухомість відірвалася від реальності (до прикладу земля в Токіо коштувала дорожче ніж вся територія США), Національний Банк Японії змушений був підняти ставку кредитування до 6% [65]. Це миттєво спричинило ланцюгову реакцію дефолтів та банкрутств. Ринок обвалився, залишивши банки з горами безнадійних боргів, а країну – у стані багаторічної економічної стагнації, відомої, як “втрачене десятиліття”, яке продовжується й до сьогодні і вже називається “втраченим тридцятиліттям” [13]. Економічна криза супроводжувалася і політичною нестабільністю. Упродовж 1989–1993 років у Японії змінилося чотири уряди ліберал-демократів, а в середині 1993 року їх багаторічну монополію на владу було вперше зламано. Кабінет міністрів сформувала Нова партія Японії на чолі з Хосокаваю Моріхіро, після чого до влади по черзі приходили уряди Партії оновлення, Партії нових рубежів і навіть соціалістів, що засвідчило глибину кризи, спричиненої економічними потрясіннями [5].

Досвід Сінгапуру, Республіки Кореї та Японії показує, що успіх їх економічних реформ ґрунтувався на гнучкому поєднанні сильної держави, ринкових стимулів і національних особливостей. У всіх трьох випадках держава відігравала стратегічну роль у спрямуванні розвитку, проте робила це різними способами. Здатність адаптувати інструменти політики до власних умов стала ключем до формування конкурентоспроможних економік і визначила довгострокові траєкторії їхнього розвитку.

РОЗДІЛ IV

ФЕНОМЕН «ЕКОНОМІЧНИХ ДИВ» СХІДНОЇ АЗІЇ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

4.1. Висвітлення феномену «економічних див» Східної Азії у шкільному курсі всесвітньої історії (11 клас)

Феномен економічного розвитку країн Східної Азії, який у науковій літературі визначається як “азійські економічні дива”, представлений у шкільному курсі всесвітньої історії 11 класу (підручник І. Щупака, 2024) у межах теми, присвяченої розвитку країн Азії в другій половині XX – на початку XXI ст. У структурі навчального матеріалу ця проблематика не виокремлюється як самостійний розділ, а інтегрується в ширший контекст вивчення післявоєнної трансформації азійського регіону, що охоплює процеси деколонізації, політичної стабілізації та економічної модернізації. При цьому увага учнів акцентується на найбільш показових прикладах стрімкого економічного зростання, передусім Японія та Південна Корея, які розглядаються як типові моделі успішного переходу від аграрно-індустріальних до високорозвинених індустріальних і постіндустріальних суспільств. Водночас сам термін “економічне диво” використовується у підручнику переважно як узагальнююча характеристика високих темпів розвитку без належного теоретичного осмислення його сутності, механізмів та складових, що зумовлює спрощене сприйняття цього складного історико-економічного явища на рівні шкільної освіти.

Безпосередньо зазначена проблематика розглядається у §21 підручника, який охоплює розвиток Японії та Південної Кореї, зокрема явища “японського економічного дива” та “економічного дива Південної Кореї”. У межах цього параграфа увага зосереджується на ключових етапах післявоєнного відновлення, особливостях економічної політики та чинниках, що забезпечили стрімке зростання зазначених держав. Виклад матеріалу має оглядовий характер і подається у формі стислого узагальнення основних тенденцій розвитку без глибокого занурення в їхню внутрішню логіку. Таким чином, уже

на рівні структури курсу простежується, що тема економічного прориву Східної Азії включена до обов'язкового навчального матеріалу, однак представлена вибірково: акцент зроблено лише на окремих країнах регіону, тоді як інші важливі приклади, зокрема Сінгапур, залишаються поза межами системного аналізу. Це свідчить про орієнтацію шкільного курсу на ілюстративне висвітлення явища через найбільш відомі кейси, а не на комплексне розкриття феномену “азійських економічних див” у цілому.

У шкільному курсі Японія та Південна Корея постають як класичні приклади успішної модернізації, що демонструють можливість швидкого переходу від післявоєнної руїни або економічної відсталості до статусу високорозвинених індустріальних держав. Саме на їхньому досвіді учням ілюструються ключові риси економічного зростання: індустріалізація, активна роль держави, експортна орієнтація економіки та впровадження новітніх технологій. Разом із цим інші країни, що належать до кола “економічних див”, зокрема Сінгапур, у шкільному курсі або згадуються побіжно, або не стають предметом системного аналізу, що звужує уявлення учнів про масштаб і різноманітність цього явища. Загалом тема не виокремлюється в окремий узагальнюючий блок, а інтегрується в ширший огляд розвитку азійського регіону, де вона виконує переважно ілюстративну функцію. Водночас у межах вивчення поняття “нові індустріальні держави” учні отримують загальне уявлення про так званих “азійських тигрів”, до яких, окрім Південної Кореї та Сінгапуру, відносять також Тайвань і Гонконг. Однак це уявлення має переважно оглядовий характер і не супроводжується глибоким аналізом специфіки розвитку кожної з цих держав, що ще раз підкреслює обмеженість шкільного підходу до розкриття феномену “азійських економічних див”.

У підручнику економічні дива Східної Азії розкриваються через низку базових аспектів, які формують уявлення учнів про причини стрімкого економічного зростання. Зокрема, значна увага приділяється післявоєнній відбудові та модернізації Японії, яка постає як один із найбільш показових прикладів успішної трансформації зруйнованої війною економіки в одну з

провідних економік світу. Поряд із цим розглядаються процеси економічних реформ та індустріалізації, що забезпечили формування сучасної промислової бази в Південній Кореї, а також підкреслюється значення експортно-орієнтованої моделі розвитку як ключового інструменту інтеграції цих країн у світову економіку. Важливим елементом пояснення виступає роль держави, яка постає як активний регулятор і стратегічний координатор економічних процесів, а також вплив зовнішніх факторів, насамперед підтримки з боку США, що сприяла стабілізації та розвитку регіону в умовах холодної війни.

Разом із тим поданий у підручнику матеріал має переважно узагальнений і описовий характер, що зумовлено адаптацією складної наукової проблематики до рівня шкільної освіти. У ньому відсутній глибокий аналіз внутрішніх механізмів економічного зростання, зокрема взаємодії фінансових, інституційних та соціальних чинників. Не здійснюється також системне зіставлення моделей розвитку різних країн, що не дозволяє повною мірою виявити їхні спільні риси та відмінності. Окремо варто відзначити недостатнє висвітлення ролі інституційного середовища, великого бізнесу та людського капіталу як цілісної взаємопов'язаної системи, яка у наукових дослідженнях розглядається як один із визначальних факторів успішності “економічних див”. Це дає підстави стверджувати, що шкільний курс формує лише базове уявлення про дане явище, залишаючи поза увагою його складну багаторівневу природу.

Шкільний курс всесвітньої історії орієнтований передусім на формування в учнів загального уявлення про феномен економічного зростання країн Східної Азії, забезпечуючи засвоєння базових понять і категорій, зокрема таких як “економічне диво” та “нові індустріальні країни”. У межах навчального матеріалу учні знайомляться з основними причинами та наслідками стрімкого розвитку таких держав, як Японія і Південна Корея, що дозволяє сформувати цілісне, хоча й узагальнене бачення історичних процесів другої половини ХХ ст. Водночас зміст курсу адаптований до вікових та освітніх особливостей школярів, що зумовлює певну редукцію складних економічних і соціальних явищ.

Такий підхід, однак, має і свої обмеження. Шкільний курс не передбачає глибокого занурення в аналіз економічних моделей розвитку, не розкриває їхньої внутрішньої структури та механізмів функціонування. Крім того, практично не здійснюється аналіз відмінностей між окремими країнами регіону, що унеможливорює повноцінне розуміння специфіки кожної з них. Особливо показовою є відсутність порівняльного підходу до вивчення феномену “азійських економічних див”, який у наукових дослідженнях виступає ключовим інструментом виявлення закономірностей і особливостей модернізаційних процесів. У результаті учні отримують радше загальне уявлення про явище, ніж глибоке аналітичне розуміння його сутності.

Порівняно з бакалаврською роботою, присвяченою аналізу економічних див Сінгапуру, Південної Кореї та Японії, шкільний курс всесвітньої історії має значно спрощений і узагальнений характер викладу матеріалу. У підручнику практично не розглядається взаємодія держави та великого бізнесу як один із ключових механізмів економічного зростання, що, зокрема, є визначальним для розуміння функціонування японських кейрецу чи південнокорейських чеболів. Також недостатньо висвітлено роль освіти, науки та технологій як фундаментальних чинників формування конкурентоспроможної економіки, що у наукових дослідженнях розглядається як центральний елемент модернізаційних процесів. Окремо слід відзначити, що Сінгапур у шкільному курсі не виступає повноцінним об’єктом аналізу, хоча його досвід є одним із найбільш показових у контексті “азійських економічних див”.

Одже, якщо в межах шкільного курсу тема економічних див виконує переважно функцію вступного ознайомлення та формування загального уявлення про явище, то в бакалаврській роботі вона постає як самостійна наукова проблема, що потребує глибокого, системного та порівняльного аналізу з урахуванням широкого кола економічних, політичних та соціальних чинників.

4.2. Методи та приклади реалізації освітніх цілей на матеріалах бакалаврської роботи

Реалізація компетентнісного підходу в процесі вивчення феномену «економічних див» Східної Азії передбачає поєднання традиційних та інноваційних методів навчання, спрямованих на формування просторової, хронологічної, логічної, аксіологічної та інформаційної компетентностей учнів. Вивчення даної теми має значний потенціал для розвитку критичного мислення, аналітичних навичок та здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між економічними, політичними та соціальними процесами. Особливої актуальності це набуває в умовах реалізації концепції Нової української школи, яка орієнтує освітній процес не лише на засвоєння знань, а й на формування практичних умінь та компетентностей.

Під час формування просторової компетентності доцільним є використання політичних та економічних карт Східної Азії. Учні можуть аналізувати географічне положення Японії, Південної Кореї та Сінгапуру, визначати особливості їхнього природно-ресурсного забезпечення, транспортного розташування та доступу до міжнародних торговельних шляхів. Наприклад, учням можна запропонувати завдання: «На основі карти Східної та Південно-Східної Азії визначте, які географічні переваги та обмеження мали Японія, Південна Корея і Сінгапур на початку економічної модернізації. Поясніть, як ці фактори могли вплинути на вибір моделі економічного розвитку». Таке завдання спонукає школярів не лише знаходити інформацію на карті, а й аналізувати її значення для історичного розвитку держав.

Хронологічна компетентність може розвиватися через роботу з часовими шкалами та послідовністю ключових подій економічного розвитку досліджуваних країн. Учнім пропонується розташувати в правильному хронологічному порядку такі події, як післявоєнна окупація Японії, початок економічних реформ у Південній Кореї, прихід до влади Лі Куан Ю в Сінгапурі, проведення індустріалізації та вихід цих держав на провідні позиції у світовій економіці. Додатковим завданням може бути створення інтерактивної

часової шкали за допомогою сервісів LearningApps або Canva, де учні самостійно позначають ключові етапи економічної трансформації. Такий підхід сприяє формуванню цілісного розуміння історичної послідовності подій та закономірностей модернізаційних процесів.

Формування логічної компетентності здійснюється через аналіз причин і наслідків економічного зростання. Для цього учням можна запропонувати завдання: «Поясніть, чому країни, які після Другої світової війни мали обмежені природні ресурси, змогли досягти високих темпів економічного розвитку». У процесі виконання завдання школярі мають встановити взаємозв'язок між інвестиціями в освіту, державною підтримкою промисловості, експортною орієнтацією економіки та зростанням конкурентоспроможності на світових ринках. Ефективною формою роботи також може бути складання схем причинно-наслідкових зв'язків або робота в групах із подальшим представленням власних моделей пояснення феномену «економічного дива».

Аксіологічна компетентність формується через осмислення суспільних цінностей, які сприяли модернізації країн Східної Азії. У цьому контексті доцільним є проведення дискусій на теми: «Що важливіше для успішного розвитку держави: природні ресурси чи людський капітал?» або «Чи може сильне державне втручання в економіку бути виправданим заради швидкого економічного зростання?». Такі питання не мають однозначної відповіді, тому спонукають учнів аргументувати власну позицію, аналізувати різні точки зору та оцінювати історичний досвід азійських держав крізь призму сучасних суспільних цінностей.

Інформаційна компетентність розвивається насамперед через роботу з різноманітними історичними джерелами, статистичними матеріалами та аналітичними текстами. Для цього можуть використовуватися уривки з наукових праць, статистика економічного зростання, графіки зміни ВВП, експорту чи рівня освіти населення. Наприклад, учням можна запропонувати таблицю з показниками економічного розвитку Японії, Південної Кореї та

Сінгапуру у другій половині XX ст. та поставити завдання: «Проаналізуйте наведені статистичні дані та визначте, які фактори могли забезпечити такі високі темпи економічного зростання». Більш складним варіантом може бути завдання порівняти уривки з різних історичних досліджень і визначити, які чинники автори вважають головними причинами успіху азійських держав.

Для підвищення мотивації учнів та ефективності навчання доцільним є використання цифрових платформ Kahoot, Quizizz, Wordwall та LearningApps. За їхньою допомогою можна проводити тематичні вікторини, закріплювати поняття «економічне диво», «нові індустріальні країни», «експортно-орієнтована економіка», «чеболі», «кейрецу», а також перевіряти рівень засвоєння матеріалу в інтерактивній формі. Особливо корисними можуть бути завдання на встановлення відповідності між країнами та особливостями їхніх моделей розвитку або на визначення причин і наслідків конкретних економічних реформ.

Таким чином, вивчення феномену «економічних див» Східної Азії у шкільному курсі всесвітньої історії створює сприятливі умови для формування всіх ключових історичних компетентностей. Поєднання традиційних методів навчання з інтерактивними цифровими технологіями дозволяє не лише поглибити знання учнів про розвиток Японії, Південної Кореї та Сінгапуру, а й сформувати навички аналізу, критичного мислення та самостійної роботи з інформацією, що повністю відповідає сучасним вимогам історичної освіти.

ВИСНОВКИ

Порівняльний аналіз траєкторій розвитку Сінгапуру, Республіки Корея та Японії в другій половині XX ст. свідчить, що попри спільні риси азійських “економічних див”, універсальної формули успіху не існує. Кожна з країн вступила на свій шлях модернізації з різних початкових позицій: Сінгапур стартував як колишня британська колонія, котра попри спробу ввійти в Малайзійську Федерацію, опинилась в результаті в якості незалежної держави один на один зі своїми проблемами; Республіка Корея змушена була розвиватись в умовах постійної військової загрози зі сторони комуністичної півночі та з незагоєною раною братовбивчої війни і національного розділення; Японія ж у свою чергу розпочинала своє реформування в ролі переможеної країни з тягарем Другої Світової війни за плечима, з обмеженим суверенітетом та під американською окупацією. Проте попри відмінності, кожна з цих держав змогла винести максимальну вигоду зі свого історичного бекграунду та обернути виклики і труднощі на свою користь. Так для сінгапурців раптово одержана незалежність стала стимулом до консолідації та інтенсифікації державотворення; для корейців досвід війни та сусідство з північчю – поштовхом до розвитку власних збройних сил та вітчизняного військово-промислового комплексу, а також мотивацією побудувати на своїй половині півострова кращу версію Кореї, ніж та альтернатива, яку будують комуністи; для японців поразка в Другій світовій не перетворилась на національну травму, а стала важливим історичним уроком, засвоївши який, країна знайшла в собі сили переродитися в новій формі та рухатися далі в майбутнє. Британська колонізація для Сінгапуру і американська окупація для Японії, попри, здавалося б негативність цих явищ як таких, стали важливими факторами, котрі вплинули на подальший розвиток цих держав, адже дали змогу народам обох країн запозичити від власних поневолювачів найкраще з здобутків західної цивілізації. Сінгапур в цьому напрямку пішов ще навіть далше і зробив мову своїх колонізаторів державною.

Спільним для всіх трьох країн стала ставка на сильну державу та політичну стабільність за рахунок обмеження демократичних процедур та ліберальних свобод. Так Сінгапур протягом всієї історії його незалежності очолює одна й та сама партія – Партія Народної Дії; в Кореї протягом багатьох десятиліть країною взагалі керували військові авторитарні режими, котрі б на заході назвали хунтою; на такому фоні трохи краще виглядає Японія, однак і там, попри всю законність цього перебування, при владі знаходилась і знаходиться далі, практично безперервно одна партія – Ліберально-Демократична, котра попри свою назву, насправді ніякою ліберальною не є, а де-факто об'єднує діячів з центристськими та помірковано правими поглядами. Щоправда, в повоєнній Японії, на відміну від Сінгапуру та Республіки Кореї ніколи не було політичних репресій та гонінь – уроки демократії від США все таки не пройшли даремно. Саме наявністю “твердої руки” та жорсткої політичної волі зверху часто пояснюються феноменальні економічні успіхи Сінгапуру, Кореї та Японії. Однак, попри те, що цей фактор дійсно зіграв свою роль в розвитку вказаних держав, його не можна назвати ключовим, а радше лише одним із важливих.

Великі національні бізнес конгломерати – чеболи в Кореї та кейрецу в Японії – це те в чому корейська та японська економіки найбільш схожі. І справа тут не в історичній випадковості, а в цілеспрямованому копіюванню корейцями японської моделі. По своїй суті чеболи і кейрецу є клановими монополіями, котрі володіють цілими галузями національних економік в своїх державах. Уряди Кореї та Японії не перешкоджали формуванню таких великих компаній, ба більше, всіляко сприяли їх становленню та збагаченню, адже бачили в них той локомотив, котрий своєю тягою та потужністю, потягне за собою всю країну та витягне її із бідності. І це спрацювало, проте лише в коротко- та середньостроковій перспективі, бо з часом їхні неправомірні функції та можливості перетворились в гальмо для економік цих держав. Особливо гостро ця проблема відчувається в Кореї, де чеболи і їх керівництво часто стоять вище закону, впливають на прийняття політичних рішень, перешкоджають нормальному

функціонуванню малого та середнього бізнесу. В Японії, завдяки тому, що на відміну від чеболів, кейрецу будуються не вертикально з однією сім'єю на чолі, а за горизонтальним принципом з об'єднанням на відносно рівних умовах різних за своєю спеціалізацією структурних елементів, ситуація дещо краща. На фоні Республіки Кореї та Японії тут виділяється Сінгапур. Тут на відміну від вище вказаних держав не було власного розвиненого підприємницького класу, тож сінгапурському керівництву довелось залучати великий бізнес з закордону в особі транснаціональних корпорацій, для котрих не шкодуючи сил, створювався сприятливий інвестиційний клімат. Приходячи в Сінгапур, ці компанії, приносили з собою капітал, технологій, а відповідно й модернізацію. Це суперечить загальноприйнятій думці, що транснаціональні корпорації здатні лише експлуатувати та викачувати ресурси. Саме ставка на іноземні інвестиції та створення відповідних умов для їх залучення, зрештою і стала ключом до успіху Сінгапуру. Попри відмінності між Кореєю і Японією з одного боку та Сінгапуром з іншого, спільною тут проглядається тенденція до симбіотичної співпраці між великим бізнесом та державою у всіх трьох випадках. Просто в Кореї та Японії цей бізнес власний – національний, а в Сінгапурі – зарубіжний, транснаціональний.

Наріжним каменем економічного прогресу Сінгапуру, Республіки Кореї та Японії, без сумніву, став розвиток освіти, технологій та інвестування в людський капітал. Якщо Корея, в силу особливостей етапу розвитку, на котрому вона перебувала в момент здобуття незалежності, спершу покладалась переважно на трудомісткі галузі економіки, такі як текстильна промисловість, то Японія, в після воєнний період пройшовши раніше фазу індустріалізації, змушена була з самого початку розвивати наукомісткі сфери, бо конкурувати в чомусь іншому шансів у неї не було. Японське керівництво приділяло велику увагу залученню іноземних технологій. З цією метою здійснювалась відповідна політика, котра забороняла зарубіжним компаніям виробляти свою продукцію на території Японії, не поділившись при цьому патентом з японськими колегами, приймалися спеціальні закони, котрі спрощували покупку технологій

з закордону. Невдовзі, по мірі свого розвитку та з вичерпанням можливостей примітивних промисловостей, на котрі робилась ставка раніше, Корея, наслідуючи приклад Японії, теж поступово здійснювала перехід до наукомістких галузей. Згодом обидві країни від запозичення чужих, перейшли до створення власних технологічних продуктів. А це було б неможливо зробити без власних підготовлених спеціалістів. Для цього уряди держав вкладали великі кошти в розвиток навчальних закладів різних рівнів, розробку ефективних систем освіти. Аналогічно діяв і Сінгапур, розвиваючи власну освітню модель. Він при цьому не обмежився вихованням лише власних, а й створив умови для залучення іноземних спеціалістів.

Розгляд економічних реформ засвідчив, що успіх Сінгапуру, Республіки Кореї та Японії не був наслідком “вільного ринку” у чистому вигляді. Держава виступала як регулятор, створюючи умови для розвитку економіки. Порівняльний аналіз доводить, що економічне диво Сінгапуру, Республіки Корея та Японії ґрунтувалося на поєднанні політичної стабільності, інституційної ефективності, інвестицій у людський капітал та технології і стратегічної ролі держави. Приклад цих країн має важливе теоретичне й практичне значення для країн, які перебувають у пошуку власної моделі модернізації та сталого розвитку, однак в силу азійських соціальних, культурних, історичних особливостей в котрих розвивались Сінгапур, Республіка Корея та Японія, їхній досвід може бути застосований лише частково та з відповідними правками та адаптацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейдик О. Сінгапур – держава лева, острів лева, місто лева. *Краєзнавство, географія, туризм*. 2015. № 24 (грудень). С. 25-27.
2. Боровський Олег. Свобода в жертву економіці: На 92-му році життя помер творець "сінгапурського дива" Лі Куан Ю. *Україна молода*. 2015. № 40 (березень). С. 5.
3. Бусол О. Ключ до успіху України – мінімізація корупції: (досвід Сінгапуру). *Юридичний вісник України*. 2020. № 9 (6-12 берез.). С. 11; № 10 (13-19 берез.). С. 11; № 11/12 (20 берез.-2 квіт.). С. 16-17.
4. Бутирська Н. Південна Корея хоче допомогти Україні збудувати «диво на Дніпрі». *Український тиждень*. Квітень 2024. URL: <https://tyzhden.ua/pivdenna-koreia-khoche-dopomohty-ukraini-zbuduvaty-dyvo-na-dnipri/>.
5. Городня Н. Д. Історія країн Азії та Африки у ХХ столітті: курс лекцій. Навч. посіб. (Електронне видання). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2023. 284 с. URL: https://for.history.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2023/04/Gorodnia_Istorija-Asiji_Afryky_2023_pr.pdf
6. Гужва І. Зворотний бік угод про вільну торгівлю. *Дзеркало тижня*. 2015. № 42 (листопад). С. 8.
7. Дубовик-Мохова Алла. Міста, в яких перемагає "розум". *День*. 2018. № 33/34 (лютий). С. 11.
8. Ігнат'єв П. М. Візитівка: Південна Корея. *Зовнішні справи*. 2016. № 3. С. 48-51.
9. Ігнат'єв П. М. Країнознавство країн Азії. навч. посіб. Чернівці: Книги – ХХІ. 2004. С. 136-147.
10. Ігнат'єв П. М. Сінгапур: з третього світу до першого. *Політика і час*. 2002. № 6. С. 20-24.
11. Кістерський Л. Диво на річці Ханган. Чим цікавий досвід Республіки Корея для України. *День*. Травень 2021. № 85-86. С. 7.

12. Корнілова Г. І. Національна інноваційна система Сінгапуру: особливості становлення та сучасного розвитку. *Проблеми науки*. 2013. № 4. С. 42-47.
13. Корсунський С. Як нації відновлюються: досвід Східної Азії. Київ: Vivat. 2023. 192 с.
14. Шквира О. *Краєзнавство. Географія і туризм*. Червень 2011. № 21-23. “Республіка Корея: Чудо на річці Ханган” С. 12-18.
15. Крук О. Країна, що поборолла корупцію. *Персонал*. 2009. № 3. С. 62-66.
16. Кучеренко В. С. Країна, яку створив Лі Куан Ю. *Географія та економіка в рідній школі*. 2015. № 10. С. 39.
17. Леоненко П. М., Юхименко П. І. Економічна історія. Київ: Знання-прес. 2008. 567 с.
18. Лі Куан Ю. Із третього світу в перший: Історія Сінгапуру: 1965–2000. [пер. з англ. Є. Сагайдака]. Київ: КМ-БУКС. 2018. 760 с.
19. Наталія Резнікова. Природа сінгапурського дива. *Український тиждень*. 2021. №32 (716), (серпень). URL: <https://tyzhden.ua/pryroda-sinhapurskoho-dyva/>
20. Олекса Підлуцький. Лі Куан Ю: лідер, який на маленькому острові створив велику націю. 25 портретів на тлі епохи. Харків: Фоліо. 2012. С. 266-285.
21. Сергій Герасимчук. Відносини України та Сінгапуру: можливості, заховані на видному місці. *Український тиждень*. 2024 (квітень). URL: <https://tyzhden.ua/vidnosyny-ukrainy-ta-sinhapuru-mozhlyvosti-zakhovani-na-vydnomu-mistsi/>
22. Сергійчук І. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–кінець ХХ ст.). Посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге вид., стер. Суми. ВТД “Університетська книга”. 2003. 288 с.
23. Стадвел Джо. Чому Азії вдалося: успіхи та невдачі найдинамічнішого регіону світу. Київ: Наш формат. 2022. 448.

24. Чирак М., Клімчик В. Особливості входження у світову економіку країн тихоокеанського регіону (на прикладі Японії і Республіки Корея). *Вісник THEU*. 2010. № 3. С. 127-131.
25. Aaron E. Carroll. What Can the U.S. Health System Learn From Singapore? The New York Times. 2019, (April). URL: <https://www.nytimes.com/2019/04/22/upshot/singapore-health-system-lessons.html>
26. Asian Development Bank (ADB). Офіційний сайт Азійського Банку Розвитку. URL: <https://www.adb.org>
27. Balassa B. Development strategies in semi-industrial economies. Baltimore and London. 1982. 394 p.
28. Bridges B. Korea After the Crash: The Politics of Economic Recovery. New York: Routledge. 2001. 224 p.
29. Chakravorty S. China-Japan-Korea: Tangled Relationships. ORF Occasional Paper. 2013. № 39. P. 1-34.
30. Chung Un-chan. Genuine financial reforms. *Korea Focus*. 1997. Vol. 5. № 4. P. 159-164.
31. Farah Stockman. He Made His Country Rich, but Something Has Gone Wrong. With the System. *The New York Times*. 2023, (April). URL: <https://www.nytimes.com/2023/04/12/opinion/international-world/singapore-autocracy-democracy.html>
32. Hyundai. Офіційний сайт компанії. URL: <https://hyundai.com.ua/istoriya-kompanii-hyundai/>
33. International Monetary Fund (IMF). Офіційний сайт Міжнародного Валютного Фонду (МВФ). URL: <https://www.imf.org>
34. JapanGov. Офіційний портал японського уряду з доступом до даних про політику, структуру й новини урядових відомств. URL: <https://www.japan.go.jp/>
35. Johnson Chalmers. MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925–1975. Stanford University Press. 1982. 202 p.

36. Kanamori Hisao, Wada Jun. Kokusai Keizai Kokka Nippon. Tokio. 1983. 246 p.
37. King Rodney. The Singapore Miracle, Myth and Reality. Insight Press. 2008. 556 p.
38. Lee Jae-yed. Korean economy under IMF management. *Korea Focus*. 1997. Vol. 5. № 6. P. 47–53.
39. Lee Kyu-Sung The Korean Financial Crisis of 1997: onset, turnaround, and thereafter. Washington: The World Bank and the Korea Development Institute. 2011. 450 p.
40. LG Electronics. Офіційний сайт. URL: <https://www.lgcorp.com/>
41. Matles S. A. South Korea: a country study. Washington: Federal Research Division, Library of Congress. 1992. 408 p.
42. Mauzy Diane K., Milne R.S. Singapore Politics: Under the People's Action Party. Routledge. 2002. 288 p.
43. Michael Hill, Kwen Fee Lian. The Politics of Nation Building and Citizenship in Singapore. Routledge. 1995. 226 p.
44. Ministry of Economy and Finance (Republic of Korea). Офіційний сайт міністерства економіки та фінансів Республіки Кореї. URL: <https://www.mofe.go.kr/eng/>
45. Ministry of Economy, Trade and Industry (Japan). Офіційний сайт міністерства економіки, торгівлі та промисловості Японії. URL: <https://www.meti.go.jp/english/>
46. Ministry of Trade and Industry (Singapore). Офіційний сайт міністерства торгівлі та промисловості Сінгапуру. URL: <https://www.mti.gov.sg>
47. Moritani Masanori. Nihon no sentan gijutsuryoku: gijutsu kyokoku no atarashii tenkai. Gendaishi Shuppankai. 1982. 344 p.
48. Murillo D. Understanding Korean Capitalism: Chaebols and their Corporate Governance. *ESADEgeo Center for Global Economics and Geopolitics*. 2013. № 33. P. 2–11.

49. Oberdorfer D. *The Two Koreas: A Contemporary History*. New York: Basic Books. 2001. 376 p.
50. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Офіційний сайт Організації Економічного Співробітництва та Розвитку. URL: <https://www.oecd.org>
51. Orr Robert. *Winning the Peace: An American Strategy for Post-Conflict Reconstruction*. Washington D.C.: The CSIS Press. 2004. 183 p.
52. Pablo Robles. How to Cool Down a City. *The New York Times*. 2023, (September). URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2023/09/18/world/asia/singapore-heat.html>
53. Prime Minister & His Cabinet (Kantei). Сторінка Кабінету міністрів Японії, інформація про останні рішення, політику та діяльність уряду. URL: <https://japan.kantei.go.jp/>
54. Rodolphe De Koninck. *Singapour. la cité-État ambitieuse*, Belin et La Documentation Française. France. 2006. 175 p.
55. Samsung. Офіційний сайт компанії. URL: <https://www.samsung.com/ua/about-us/brand-identity/brand-story/?srsltid=AfmBOorOCU8aCc-93YZQ-zlWblRQorFfrACRyYC0eKe9eFmPK55c3RzK>
56. Sheridan Tatsuno. *The Technopolis Strategy: Japan, High Technology, and the Control of the Twenty-First Century*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ. 1986. 298 p.
57. Sony. Офіційний сайт компанії. URL: <https://www.sony.com/en/>
58. Suh J. Korea as a knowledge economy: evolutionary process and lessons learned. J. Suh, H. C. Chen. Washington: Korea Development Institute. The World Bank Institute. 2007. 204 p.
59. Thanh H. Vuong. Strategies technico-commerciales asiatiques. *Etudes internationales*. vol. XXII, n° 3. P. 551–575.

60. Thanh H. Vuong, Jorge Virchez. Communaute economique de l'Asie Pacifique: essai d'anthropologie economique et de geographie politique. Presses Inter Universitaires. Cap Rouge, Quebec, QC. 2004. 194 p.
61. Tsuru Shigeto. Nihon Keizai no Kiseki wa Owatta. Mainichi Shimbunsha. 1978. 172 p.
62. United Nations. Офіційна база даних статистичного відділу ООН. URL: <https://data.un.org>
63. Wan Soon K., Bokyeun H. Trade pressures in Korea's economic frictions, Korea's economic diplomacy, Survival as trading nations. Seoul. 1995. 203 p.
64. World Development Indicators: GDP. Офіційна база даних показників економічного розвитку від Світового Банку URL: <https://data.worldbank.org>
65. World Economic Forum. Офіційна сторінка Світового Економічного Форуму. URL: <https://www.weforum.org>
66. Worthington, Ross. Governance in Singapore. Routledge/Curzon, 2002. 371 p.
67. Yamamura K. The Political Economy of Japan. Stanford: Stanford University Press. 1987. 102 p.